

התקופה ט', חשי כסלו תרפ"א

תאריכי ישראל

תאריך בריאת-העולם

א. סקירה כללית על המנינים השונים לבריאת-עולם. שני התאריכים שבארתי בנוים, כאשר ראינו, על מאורעות-עולם, שאירע בימי המיסדים, אשר מפני גדל ערכם שמו אותם לנקדת-המוצא, למנות מהם והלאה חשבון הזמנים הבאים. התאריך, שאני בא לדבר עליו עתה, משנה מחבריו הקודמים, בהיותו בנוי על מעשה, שהיה בימים קדמונים, הרבה אלפי שנים לפני תקונו, שלא ראוהו בעיניהם, וגם לא נמסר להם מפרש מאבותם, כייאם הוציאוהו מתוך העיון והחקירה בספרים שהיו בידם, מספורי המקרא על בריאת-העולם ודברי ימי הדורות הראשונים, אשר מצאו שם. עוד בימי הבית השני השתדלו החכמים שבכל דור ודור לערוך ספורי המאורעות שבמקרא לפי סדר הזמנים זה אחר-זה, אבל המלאכה הזאת לא היתה קלה כלל: מפני שבמקומות הרבה בכתבי-הקדש המקראות סתומים, וגם לא יחסרו בהם כתובים המכחישים זה את-זה, וכל-זמן שלא מצאו דרכים להכריע ביניהם, אי-אפשר היה להנהיג תאריך כזה במעשה. מלבד-זה פגשו עוד מכשולים אחרים על-דרכם המסבכת - שנויי הנוסחאות אשר בספרים. והחלופים האלה לא היו מקריים בלבד, טעיות סופרים ומעתיקים, כי הרבה מהם נעשו מידי בעליהם בזדון, לשום פגנות מיוחדות. הצרות הרבות והרעות, אשר עברו כשטף מים כבירים על עם ישראל, מן העת אשר תקעה אותה, חית-קנה, מלכות רומי, את צפרניה כבשרו, העירו בלב הנענים והנדכאים את התקוה, כי קרוב יום ה' הגדול, ועוד מעט יבוא גואלם, המלך המשיח, ויפדה אותם משעבוד מלכויות זדורשירשומות ואוהבי-נסתרות חתרו בכל-עז למצא רמזים לדבר בכתבי-הקדש. ובהוציאם מן המקרא, כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול, שיומו של הקב"ה אלף שנים, מצאו להם סעד בספור מעשה-הבריאה, שמספר השנים אשר נקצבו לעולם הזה הוא ששת אלפים, יום השביעי, או האלף השביעי, הוא שבת-שבתון, שבת-קדש - ימות המשיח, וכאשר נדע מדברי הימים ההם, שקמו אז באמת הרבה משיח לישראל. אבל לפי הנוסח

המסור בידינו, לא עברו בזמן ההוא גם ארבעת אלפים שנה. מה עשו אלה, אשר רצו לדחוק את הקץ? לנו מספרים שונים בתורה, להגדיל בזה את מספר שנות העולם. עקבות השאיפה הזאת נשארו עוד, לפי דעת גרץ, בתרגום הינוני על התורה, שכמעט בכל הדורות שקדמו לאברהם נמצאו מספרים, שאפשר שלא יצאו מידי המתרגמים, כי-אם מידי המעתיקים שבאו אחריהם. כל החלופים האלה יש להם אפי מיוחד, שכלם מוסיפים מספר שנה, מאה שנים, על שנות האבות הראשונים. בדורות שמאדם ועד נח לא נשתנו שנות חייהם, כי-אם מספר השנים שעברו מעת הולדתם עד שהעמידו תולדות (ולא יצאו מהם רק ירד, מתושאל, למך ונח), ובדורות שמנח ועד אברהם האריכו במאה שנים גם את ימי חייהם (ולא יצא מהם אלא תרח בלבד). חוקרי העמים חשבו, שאין לשנויים אלה סבה אחת, אלא שלפי ארך חיי הדורות היה הזמן שבין הולדה וההולדה קצר ביותר בעיני הסופרים. והחכם גרץ (מאנאטסשריפט, ח"ב, צד 433) מוצא, שכל השנויים האלה נעשו על-ידי הנוצרים הראשונים, כדי להראות, שבזמן לידת ישו כבר עבר רב האלף הששי או כלו. דבריו אלה של גרץ, בכל היותם מחממים ונחמדים למראה, אינם עומדים בפני האמת, כי מספרים אלה שבתרגום השבעים, כאשר נראה מיד, כבר היו לפני דמיטריוס, אשר חי כר"ן שנה לפני לידת ישו; אבל עקר השקפתו של גרץ, שהנוצרים לנו מספרים שונים, להראות שכבר הגיעו ימות המשיח, מקורת מאד, וכמו שמצינו לאחד מאבות הכנסייה הנוצרית, המובא אצל גרץ, האומר, כי בזמנו של פלג כבר עברו שלשת אלפים שנה לבריאתו של עולם (וזה פרוש, כי בימיו נפלגה הארץ), דברים שאי-אפשר לכוונם עם דברי השבעים. וכן יאמר אחד מכהני הנוצרים הראשונים, כי כמו שברא ה' את האדם ביום הששי ובורביום סרת, כן ירד באלף הששי על הארץ להצילו משחת, כי יומו של הקב"ה אלף שנים. והטעם הזה היה חזק בעיניהם כל-כך, עד שרבים מאבות הכנסייה טפלו אשם על היהודים, שזיפו בתורתם שנות הדורות הראשונים, להוכיח, שישו לא היה המשיח (עי"ש וב, תולדות היהודים, ח"ה, מהדורה ב, צד 146 ומהדורה ד, 153).

הנה כייכן בקציבת שנות הדורות התעסקו לא חכמי תורת משה בלבד, כי-אם גם בעלי הדת החדשה, בימים הראשונים וגם האחרונים. יוליוס אפריקנוס (ברבע הראשון של המאה השלישית למנין הרגיל) קצב את מספר השנים מיצירת אדם עד לידת משיחם 5499 שנה ולדתו בשנת 5500. אבל מפני שכפי-הנראה אפריקנוס הוא מאותם המקדימים זמן הלידה בשלש שנים מן המספר הנהוג, נמצאה שנה ראשונה למנין הרגיל לפי-דעתו שנת 5503 לבריאת-עולם. הנוצרים האלכסנדריים פחתו מן המנין הזה עשר שנים, ונמצאה השנה הראשונה למנינם שנת 5493 לב"ע, כנגדם הוסיפו הביננטיים שש שנים וחשבו את השנה הראשונה לשנת 5509 לב"ע ו).

(1) האריך זה יזכר בפרוש לספר-יצירה, כ"י פריז, לרבי יצחק הישראלי (מקוראן), אשר נביא להלן.

ומקצת מאבות הכנסיה חרצו משפט, שעברו משנות העולם עד מות ישו ששת אלפים שנה בדיוק. אבל מלבד אלה נמצאו עוד הרבה שיטות שונות, ואחד מחכמי צרפת אסף בספרו מאה ושמונה מנינים מן המנין הזה, וחכם אחר יחליט, שמצא מאתים מנינים כאלה, שהגדול שבהם מונה 6084 והקטן מכלם 3483 שנה לפני המנין הנהוג. אבל אנו אין לנו עסק כאן, אלא עם אותם אשר ממקור ישראל יצאו.

ב. הרשמים השונים למנין הבריאה אצל דמיטריוס האלכסנדרי. הראשון, שמצאנו אצלו סדרי זמנים וחשבונות מן המנין הזה, הוא דמיטריוס האלכסנדרי, אחד מחכמי היהודים, אשר חי במאה השלישית לפני המנין הרגיל או כשלוש מאות שנה לפני חרבן בית שני. משרידי דבריו, אשר נשארו לנו לפליטה, נראה, שהיה לספרו, על מלכי יהודה דמיון גדול עם ספר, סדר עולם, שלנו. שניהם מסדרים ספורי המקרא לפי חשבון הזמנים, שניהם משתדלים לפרש ולישב את הכתובים ושניהם מתבלים דבריהם לא אחת בדרך-אגדה (עין פרידנטאל, העלעניסטישע סטודיען, מצד 62 והלאה); אלא שהאחרון שם לו ליסוד את הנוסח העברי המסור בדינו, והראשון - את התרגום היוני שנתפשט מאד בין יהודי אלכסנדריה. דמיטריוס חושב, עם השבעים, מבריאת אדם עד המבול (או בדיוק: עד לדת ארפכשד), 2264 שנה, מן המבול עד לדת אברהם 1070, מלדת אברהם עד ביאתו לארץ 75, וממנה עד ירידת יעקב למצרים 215 שנה, סך-הכל 3624 שנה (עין פרידנטאל, שם, צד 50). בלי ספק יחשב דמיטריוס גם גלות מצרים לרט"ו שנה (התשלום לת"ל שנה של שעבוד ראשון) ונמצאה יציאת מצרים לפי-חשבוננו לאחר ג"א תתל"ט לב"ע. - את דברי דמיטריוס ב"ספר מלכים" על זמן עלות שומרון ובבל כבר הבאתי למעלה.

ג. מנין הבריאה אצל בעל "ספר היובליים" (1). בעל "ספר

1) בספר "צייטשריפט דער דייטשען מארגענלאַנדישען געזעלשאַפּט" (כ"ב, מצד 29 עד 299) הקדיש הפרופיסור קריגר מאמר ארך על חשבונות בעל "ספר יובליים". צ"ל במים אדירים והעלה בידו פנינים לא-מעט. הפרופיסור נתן לבו לקצוב זמן עשרי-שבעים, ובחרף שנת הרטי"ו הואיל באר לפני שומעיי-לקחו את המקרא הסתום; ומושב בני-ישראל ומוי (שמות, י"ב, מ) ולרפאות את שבריו. הנוסח העברי לפי-דעתו היה; ומושב בני-ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבעה דורות שנים, ויהי מקץ שששים שנה וארבע מאות שנה לצאת אברהם מאור כשדים ללכת אל ארץ מצרים, ויהי בעצם היום הזה וי"ו. דור שנים" היה, לדבריו, ארבעים שנה ומושב בני ישראל במצרים היה ק"ף שנה (40+30). למספר הזה הגיע קריגר בדרך כזאת: יוסף הכהן אומר בפסוק אחר (קדמוניות א, י"ח, א), שרכקה הרחה ליצחק אחרי מיתת אברהם; ומשלש מלים אלה, אשר אולי התמלטו מפי יוסף בחפזו, יוציא קריגר משפט, שהיה הנוסח לפני יוסף; ויצחק בן שמונים שנה בלדת אבות, ולא ששים, ושזה הוא הנוסח הנכון. ובהגיתו, שיציאת אברהם מאור כשדים היחה בשנת השבעים לימי חייו, הוא מוצא, שירידת בני-ישראל למצרים, שיעקב היה אז בן ק"ל שנה, היתה לאחר ר"מ שנה לצאת אברהם מאור כשדים, ואפי"ן ישבו בני-ישראל

היובלים" מסדר את המאורעות שבמקרא מבריאת אדם עד יציאת מצרים לפי מספר יובלות (בני מ"ט מ"ט שנה) ושבתות שנים. מן עשרה דורות מאדם ועד נח שבעה מהם מקונים בדיוק עם מספר השנים אשר בנוסח המסור בידינו, (ירד נולד ביובל העשירי, בשבוע השלישי, בשנה החמישית), המכוננת לשנת ת"ס לחשבון, סדר עולם, ושלשת הדורות האחרונים נוטים נחשבוננו: ירד הוליד את הנוך לא בשנת קס"ב, כי אם בשנת ס"ב, מתולדה הוליד את למך לא בשנת קפ"ו, כי אם בשנת ס"ה, ולמך את נח לא בשנת קפ"ב, כי אם בשנת נ"ה לימי חייו). ובוה נתקצרו השנים מאדם ועד המבול לאף וש"ו שנה, ולכן יאמר בעל הספר, שירידת המבול היתה בשנה החמישית לשבוע החמישי ליובל העשירי ושבעה. שנות הפרק הזה בכללן ובפרטן מכוננות בדיוק עם נוסח השומרונים. הרבה יותר נוטה בעל ספר היובלים" בחשבונות הזמן, שמן המבול עד אברהם. בדבר אחד שוה בעל הספר עם התרגום היוני, שהוא מונה מנח עד אברהם לא עשרה דורות, כי אם אחד-עשר (לדברי שניהם - ילד ארפכשד את קינם

במצרים עד תשלום ת"ל שנה - מאה ותשעים שנה. מן הנוסח העברי הזה - לאחר שנשתבשה בו מלת, דורות" למאות ומלת, מקץ" למחצה - יצאו נוסחאות מוטעים, שנשארו לנו עקבותיהם עד-היום. יוסף הכהן קרא: ומושב בני ישראל במצרים ובארץ-כנען שלשים שנה וארבע מאות שנה ותתי מחצה שלשים שנה וארבע מאות שנה אל ארץ-כנען והיה בעצם היום וגו' - והוציא מזה (לא מתוך שנות הדורות, כפי שנתנת דעת האדם הפשוט. צ"ן להלן בדברי על מנין היצירה ליוסף), שרס"ו שנה עברו מביאת אברהם לארץ עד ירידת מצרים, ורס"ו אחרת ישבו במצרים. ולפני בעל ספר היובלים" היה הנוסח: שלשים שנה וארבעה דורות שנים והיה מחצה שלשים שנה וארבע מאות שנה מצאת אברהם מאור כשדים ללכת אל ארץ כנען והיה בעצם היום וגו'. וקריגר מפרש את חשבונות ספר היובלים" בדרך זה: ירידת יעקב למצרים היתה לדעת, בעל הספר, בשנת 2172 ויציאת בניו ממנה בשנת 2410, ונמצא שבתם במצרים רל"ח שנה, שהן ארבעה דורות שנים בני נ"ב נ"ב שנה ועוד שלשים שנה. וקריגר גוזל טעם לדור של נ"ב שנה, שהוא כנגד נ"ב שבתות שבשנת החמה, וכשם שיש לבעל הספר שנה של נ"ב שבועות, כך יש לו דור בן נ"ב שנה. ואחר שמצא את מספר השנים שישבו ישראל במצרים שהוא רל"ח שנה, במחצית השנייה של שבוע, נקל היה לו למצוא גם תחלת המחצית הראשונה, שהיתה בשנת 1934, והיא תחלת שנת נ"ג לחיי אברהם (שהוא קוצב לדתו בשנת 1882), שבאותה שנה טרף אברהם את בית האילינים ויצא מאור כשדים ובח להרן. ואם אמנם לפי דברי ספר היובלים" היה המעשה הזה בשנת שנים לחיי אברהם, הנה הקרה ד' לפניו כתביד אחד שבמקום ששים כתוב בו שתיים, והדבר ברור בעיניו שזה הוא הנוסח האמתי, אלא שאין הפגנה למספר שנים פשוטות, כי אם לדורות שנים, כלומר - לאחר שעברו לאברהם ימי דור אחד ונכנס לדור השני. והוא מוצא בזה ראייה ברורה, שימי דור שנים הם נ"ב שנה, ועל-פי הנחתו זו הוא משבש את כל המספרים שבספר, ועל-כרחם הם עונים אחיו אמן. ואולי ימצא איש אשר יענה אחריו מקדש מקדש. ואני אחשב ללא-צורך להתוכח עם הפרופיסור על-דבר תקונו ופרושו, על קשים ועל זרותם. אבל לבשתי ולחרמתי זקוק אני להודות, כי לא זכיתי להבין, איך ישו רל"ח שנה למחצה של ת"ל, כפי פרושו המחמיר של המלמד הזה, ואני חשבתי כל ימי, שמחצית ת"ל אינה מגיעה אלא לרס"ו שנה.

(1) ב, מספר היובלים" כתוב בטעות: הששית. וכן יש לתקן מספר השבועות בלדת אנוש וקינן, שהראשונה לא היתה בשבוע החמישי ליובל החמישי, כי אם בשבוע הששית ממנו, והשנייה לא היתה בשבוע השלישי ביובל השביעי, כי אם בשבוע החמישי בו.

וקינם את של"ח), אבל בחשבונות השנים אין למצא לו חבר. בזמן שלפי הנוסח המסור בידינו מספר השנים מן המבול עד אברהם עולה לרצ"ב, ולפי תרגום השבעים לתתקצ"ב שנה, עולה הוא ב, מספר היובלים לתקס"ט שנה, כי מספר השנים שעברו מעת לדתו עד הולדתו של כל-אחד מן הדורות משנה בכל-אחד משלשת הנוסחאות (ורק בדבר אחד הכל שוים, שתרח הוליד את אברהם לשבעים שנה), ולפיזה עברו מאדם ועד אברהם אלף תתע"ו שנה, בזמן שאצל בעל ס"ע עברו אלף תתקמ"ח. במספר שנות התקופה האחרונה, מלדת אברהם עד יציאת מצרים, אין בעל מספר היובלים נוסה מחשבונות בעל סדר עולם רק בשעור מועט של שלשים שנה, מפני ששניהם שאבו ממקור אחד, מספורי המקרא שבידינו, אלא שנבדל זה מזה בפרוש המקרא: ויהי בשלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים (שמות, י"ב מ"א), שבעל ס"ע מונה אותן מברית בין-הביתרים, שהיתה לדעתו שלשים שנה לפני לדת יצחק, ובעל מספר היובלים מתחיל מנין מלדת יצחק. אם נשוה שנות בעל מספר היובלים מביאת אברהם לארץ עד מיתת יוסף עם חשבונות בעל סדר עולם, אז נמצא, שאינם נבדלים זה מזה אלא בשעור שנה או שנתיים, שכפיהנראה מקצתן יצאו מידי בעל מספר היובלים ומקצתן הן טעיות המעתיקים. והנני נותן בזה את מספריו של בעל הספר, לפי מנין יובלותיהם, שבתותיהם ושנותיהם, ולפי מנין-הבריאה אשר לו, ובצדם ההבדל שבינו לבין סדר עולם.

לדת אברהם לפי שנות לדתם של ישמעאל ויצחק 1880

(- 1)	1954	40	7 1	ביאת לארץ
(- 1)	1965	41	1 5	לדת ישמעאל
(0)	1980	41	3 6	לדת יצחק (1)
(+ 2)	2019	42	2 3	מיתת שרה
(0)	2020	42	2 4	נשואי יצחק
(- 1)	2039	42	5 2	לדת יעקב (2)
(+ 1)	2134	44	4 6	לדת יוסף
(- 1)	2149	44	6 7	מכירת יוסף
(+ 2)	2162	45	1 6	מיתת יצחק
(+ 2)	2172	45	3 2	ירידת מצרים
(+ 1)	2188	45	5 4	מיתת יעקב

(1) שנת לדת יצחק לא נזכרה מפורש, אבל יוצאת היא משנת הגמלו, שהיתה בשנה הראשונה לשבוע החמישי, שהיה אז בן שנתיים (פרשה י"ו). וכבר העיר דילמאן, שכלת החמישי משבשת, ויש לתקן הרביעי. וכפיהנראה יצאה טעות זו מידי המחבר בעצמו, כי כן גם למעלה (פרשה ט"ו) הוא טועה בשבוע אחד וכותב רביעי תמורת שלישי. ואפשר שטעות בלדת יצחק משכה אחריה גם את הטעות בלדת יעקב בנו, שגם היא נגאתרה בשבוע שלם. (2) במקום שבוע ששי צריך להיות חמישי.

מיתת יוסף	62	46	2242	(1 -)
לדת משה	46	48	2330	
יציאת מצרים	12	50	2410	

אם נוסיף על מספרים אלה ס"ח ס"ח שנה, שבעל "סדר עולם" עודף על ספר היובלים" בשנות הבריאה בזמן לדת אברהם (שלפי הראשון היתה בשנת אלף ותתקמ"ח, ולפי השני בשנת אלף תת"ס), אז נמצא, שאין שני הספרים נוטים זה מזה אלא בשנה או שנתיים, כאשר אמרנו, כמעט בכל המקומות. כפי שאנו רואים מן הציונים אשר בצדם, בעל "ספר היובלים" פוהת בשנה אחת, ואפשר הדבר, שהוא חושב בהם את מספר השנים עד ולא עד בכלל (אברהם יצא מחרן לא לאחר ע"ה שנה, כ"אם בתחלת שנת ע"ה וכיוצא בזה) ורק בשנים שלשה מקומות המספרים עודפים בשנה ושנתיים, שיש לתלותן בעטיו של בעל הספר או מעתיקיו.

אבל יותר מזה נוטה בעל "ספר היובלים" בתולדות חיי אברהם, שמקדים לדתו בארבע שנים וקובעה בשנה השביעית לשבוע השני ליובל ל"ט (פ"א) שנת 1876 ל"ב"ע. והמספר הזה אינו משבש, כי נמצאו לו עוד שני עדים בצדו: בשנה השביעית בשבוע הרביעי ליובל הזה אברהם בן ארבע-עשרה שנה, ובשנה הרביעית לשבוע הרביעי ליובל הארבעים - בן ששים שנה (פ"ב); ואולי היה לבעל הספר עוד מקור אחר, המספר תולדות אברהם, שהיה נוטה במספריו מן הספר התורה שבידינו (1).

ד. מנין הבריאה אצל יוסף פל"ביוס. הסופר השלישי, שטרח לסדר המאורעות לפי סדר הזמנים, הוא יוסף בן-מתתיהו, החוזר ושב מעת לעת בספריו לתאריך בריאת-העולם; אבל מלבד טעיות שונות, שנפלו בדבריו במספרים, עוד עלו ונתערבו בהם שיטות שונות, אשר אך בקשי אפשר לעמוד עליהן ולהבדילן זו מזו, וכבר נתחבטו חוקרי העמים בדבר זה. ובימים האחרונים כתב

(1) עוד יותר מסתבך בעל הספר בשנת מיתת אברהם, ולפי-הנראה השתמש במקוריו שונים. במקום אחד (פכ"ב) הוא קובע שנת מותו בשנה השנית לשבוע הראשון ליובל השלוש וארבעים, שהוא שנת 2060 לבריאת-עולם, ואס-כן היה במוחו בן קפ"ד שנה, אם נולד בשנת 1876, או בן ק"פ, אם נולד בשנת 1880, והמחבר בעצמו שם שם בפי אברהם את הדברים: הנני היום בן מאה ושבעים וחמש שנה ולא עוד, אלא שהוא סותר דברי עצמו, כי בפרשה אחת קדם-לכן יספר, כי בשנה הששית לשבוע השביעי ליובל השנים וארבעים קרא אברהם ליצחק בנו ויברך אותו ויצוהו, ולימדהו תורה ומצוות, ובתוך דבריו יאמר לו: הנני היום בן מאה ושבעים וחמש שנה. החכם דילמאן יחלב שני המקומות האלה למשבשים, ולדעתו היתה מיתת אברהם לפי "ספר היובלים" בשנה הראשונה בשבוע השביעי ליובל השנים וארבעים (2052 ל"ב"ע), שבאותה שנה קרא לכל בניו, ליצחק ולישמעאל ולבניהם וגם לבני קטורה, ויצוה על אהבת השם, על הדינים, על עבודה זרה וגלוי עריות, על המילה ועל השמאה (פרשה כ). אבל במקום הזה לא נזכר כלל, כי מלאו ימיו; ובכל-אופן גם שנה זו אינה עולה יפה עם שנת הולדתו. ובעיני נראה יותר לתכל במספרים שבפרשה כ"א, אלא שיש לתקן שם השנה השלישית תמורת הששית, והיא שנת 2054 לבריאת-עולם, שנת המאה ושבעים וחמש לחיי אברהם, ורק ממני שרצה בעל הספר לקבוע ליעקב ברכה לעצמו? חד לו פרשה מיוחדת (פכ"ב) ושנה מיוחדת, שאינה מכוונת בדיוק עם שנות חיי אברהם.

החכם וְסֹטְבֵּרְגַּב סֵפֶר מִיַּחַד עַל עֵינֵי זֶה (די ביבלישע כראָנאַליאָגיע נאָך פלאוויאס יאָזעפוס, ל'פציג 1910). אבל מתוך שהוא מתאמץ להשוות יחד גם חשבונות עמים אחרים, מצרים, צורים ובבליים, המובאים כה וכה בספרי יוסף, ולהרכיב אותם עם סברותיו והשערותיו בקורות ימי העולם (שרבן הן כהררים התלזים בשערה), הוא זקוק לשבש את המספרים על כל צעד וצעד, וסוף־סוף תוצאות דבריו רפויות ומסקפקות עד־מאד. אולם כל חכם וחוקר לאמתו יודע, כמה קשה הדבר לכוֹן מסורת העמים העתיקים וחשבונות זמניהם זה עם־זה, כידוע לכל איש אשר ישוה ספורי המקרא עם המציאות החדשות שנתגלו לנו מדברי ימי המצרים, הבבליים והפרסיים, כי לרב אין לנו דרך אחרת, כי־אם לבטל דברי אלה מפני דברי אלה; ואם כך הדבר במקום שהגיעו לנו ידיעות ממקורן הראשון, על־אחת כמה וכמה בנדון שלפנינו, בדברי יוסף, שלא שאבם ממקורם, אבל הגיעו אלינו אחרי גלגולים רבים ודרך צנורות שונים. והדבר מוכן מעצמו, שכל המרבה לדקדק דקדוקים יתרים, כדי להביא את כל המסורות השונות ואגדות העמים, שרבן אך בדמיון יסודן, לידי הסכמה אחת, אינו אלא מן המתמיהים. אבל אנו לרגלי חקירתנו לא הצרכנו לכל הכרוכים הרבים האלה, כי כל הפצנו רק לדעת, איך חשבו יוסף ובני־דורו את זמני המאורעות ואת השבון הבריאה על־פי המקרא (כדרך שכן הדבר עם בעל־סדר עולם), מבלי להכניס את־עצמנו כלל בחקירה, אם תוצאות חשבונותיו מכונות עם קורות דברי־ימי־העולם ואגדות העמים או לא.

בספרו „קדמוניות היהודים“ (ספר א, פרק ג, סמן ד) נותן יוסף לפנינו את שנות הדורות, מאדם ועד נח, והמספרים מכונים עם אותם שבתרגום־השבועים. אבל פה אנו פוגשים קשי חזק, כי אם נקבץ את כל המספרים לפרטיהם, אין אנו מוצאים אלא שני אלפים ורנ"ו שנה, והוא בעצמו אומר לפני־כן (סמן ג), שמבריאת אדם עד המבול עברו שני אלפים ותרנ"ו שנה. בהתרת הקשי הזה יש לפנינו שתי דרכים: או שמספר המאות משבש, ותחת שש מאות יש לתקן מאתיים, או שנפלה טעות במספר האלפים, וראוי להיות: אלף ותרנ"ו, והוא המספר היוצא מן המקראות לפי הנוסח המסור בידינו, שנתפשט מאד בעם. קשי כזה חוזר ונשנה אצל יוסף במקום אחר: במספר שנות הדורות מנח ועד אברהם, שגם שם פרטי המספרים מכונים כמעט עם תרגום־השבועים, ועולים בקבוצתם לתתקצ"ג, כזמן שהוא בעצמו אומר (שם, א, ה, ה), שאברהם נולד רצ"ב שנה אחר המבול, מכֵּן עם חשבוננו. אפשר הדבר, שיוסף ידע שנות הדורות בכללן מפי המסורה שנתפשטה בישראל, אבל כאשר בא לפרוט שנותם לפרטיהן לקח אותם מתרגום השבעים, מבלי התבונן שאינם עולים יפה עם חשבוננו; ואולם אפשר גם־כן, שהמספרים נשתנו על־ידי סופרי הנוצרים הראשונים, שהיו משתמשים הרבה בספריו של יוסף. בכל־אופן, כאשר נראה עוד לפנינו, לא נשתמש יוסף במעשה במספר השנים של התרגום היוני.

הזמן מלדת אברהם עד יציאת מצרים יתר על חשבוננו של בעל

סדר עולם" בחמש שנים. אברהם בן ע"ה שנה בבואו לארץ כנען (שם, א, ז, א), ומאותו פרק מתחיל מנין ת"ל שנה של שעבוד, שרט"ו מהן עברו בארץ כנען) ורט"ו מהן במצרים מעת ירידת יעקב שמה (שם, ב, ט"ו, ב), בזמן שלפי דעת "סדר עולם" התחיל המנין הזה חמש שנים קדם שעלה אברהם אבינו להשתקע בארץ-ישראל, והיה שם בזמן ברית בין-הבתרים רק לשעה וחזר משם לחרן (ס"ע, פ"א).

פרק הזמן מיציאת מצרים עד בנין בית ראשון עולה אצל יוסף לתקצ"ב שנה (שם, ה, ג, א). המספר הזה, אף-על-פי שהוא הולך מנגד לאותו הנמצא במקרא, שהיה הדבר בשנת ת"פ לצאת בני-ישראל מארץ מצרים (מ"א, ו, א), מכל-מקום אין לפקפק בו, שכך יצא מתחת יד יוסף, כי מתאשר הוא עוד ממקומות אחרים מספריו. על כבוש ירושלים ביד דוד יאמר, שהיה תקט"ו שנה אחר כבוש יהושע (שם, ז, ג, ב) או תקנ"ה שנה ליציאת מצרים. הוסף עליהן ל"ד שנה, שפ"ך דוד בירושלים, וש"ש של שלמה עד שנבנה הבית, הרי תקצ"ב. ומספר זה מכוון גם עם חשבונו במקום אחר (י, ה, ד), כאשר נראה מיד (2).

(1) וזהו פרטן: מביאת אברהם לארץ עד לדת יצחק—כ"ה שנה, מלדת יצחק עד לדת יעקב—ששים שנה, ומלדת יעקב עד רדתו למצרים—ק"ל שנה. בפרקי ר"א (פמ"ח) יאמר רבי אליעזר בן-ערך, שישיבת ישראל ימצרים נמשכה לא רד"ו, אלא רט"ו שנה; אבל יוצא הוא מההנחה, שהגלות התחילה משנולדו אפרים ומנשה, חמש שנים עד שלא ירד יעקב למצרים, ושהקדוש ברוך הוא ד"ג על הקץ וחשב את רט"ו השנה ימים לבד וליילות לבד, ולכן נתקצרו ת"ל השנה והיו למחצה. ע"ן שם. ויש להעיר עוד, שיוסף נותן ליצחק קט"ה שנה, תחת ק"ס שבמקרא (קדמוניות, א, כ"ב, א). וקשה לדעת: אם טעות-סופר היא, או שכך היה לפנינו הנוסח בתורה. אבל לענין מנין-הבריאה אחת היא, ומספר השנים אשר חי אחרי הולידו את יעקב אינו גורם שנוי במספר שנות הדורות, כמובן מעצמו.

(2) ימי השופטים, כפי שנפרטו בספר שופטים ושמואל, עולים עד מות עלי לשליט שנה, וימי השעבוד למלכי הגוים לקי"א שנה (בקדמוניות, ספר ו, פרק ה, טמן ד, יאמר יוסף: "שמונה-עשרה שנה אחרי מות יהושע היו בני-ישראל בלי מושל ושופט". יש לתקן, שמונה שנים, והכונה לשעבוד פושן רשעתים, שנמשך שמונה שנים ממות יהושע עד עמידת עתניאל. ע"ן שופטים, ג, ה; קדמוניות, ה, ג, ב). קבוצת שני מספרים אלה, שלא נחשבו בהם שנות יהושע, שמואל ושול, דוד ושלמה, עוברת כבר מנין ת"מ שנה, היוצאות מן הכתוב במלכים (א, ו, א). כדי ליישב את הסתירה הזאת יחליט בעל "סדר עולם", שכמעט כל שנות השעבוד כלילות בשנות השופטים (ע"ן להלן). אבל החכמים שקדמו לו, שלא העמידו כולן בחקירות המקרא, לא שמו לבב לזה, וקבצו יחד את שני המספרים. וכן עשה גם יוסף: יהושע, שלא נתפרשו שנותיו במקרא, מת לפי-דעתו כ"ה שנה אחרי משה—חמש שנים שנמשך כבוש הארץ, לדעתו, ועשרים שנה אחרי-כן (קדמוניות, ה, א, כ"ט), שמואל מלך י"ב שנה (ו, י"ג, ה), שאול עשרים (י, ה, ד), ואם נוסף עליהן ת"ן שנה של השופטים, ארבעים של דוד וש"ש של שלמה, שקדמו לבנין הבית, יעלו בידינו תק"ן שנה לביאת הארץ, שהן תק"ץ שנה ליציאת מצרים, ויחסרו לנו עוד שתי שנים למלאת מנין תקצ"ב שנה, שהבאתי בשם יוסף בפנים. ואפשר שיש לתקן בדברי יוסף, שמת יהושע כ"ז שנה אחרי משה (כי מדברי המקרא ביהושע יוצא ברור, שכבוש הארץ נמשך לא חמש, כראם שבע שנים, כידוע),

הדבר קרוב מאד, שמספר זה יצא ליוסף משנות השופטים, שכפי הידוע הן עולות בפרטן - אף אם לא נחשב שנות מלכותו של שאול ודוד - יותר ממספר תנ"ך שבמקרא, עד שבא בעל "סדר עולם" ודרשן, שיסכימו עם המספר שבמלכים.

ימי הבית הראשון עולים אצל יוסף לת"ע (י, ח, ה). המספר הזה, הגדול משנות מלכי יהודה (שכפי היוצא מן המקראות לא מלכו אלא ת"ל שנה) בארבעים שנה, יצא לו בלי-ספק מזה, שהוא חושב את שנות מלכותו של שלמה (שהגיע, לדבריו, לזקנה מפלגת של צ"ד שנה) לשמונים שנה (ת, ז, ח) תחת ארבעים שנתנו לו במקרא (מ"א, י"א, מ"ב; דה"ב, ט, ל). וגם במספר זה אין לפקפק, שכך יצא מתחת יד יוסף, כי מתאשר הוא עוד במקום אחר, כי יאמר על מלכות בית-דוד, שנמשכה תקי"ד שנה, ששה חדשים ועשרה ימים (י, ח, ד 1); הוצא מהן ארבעים שנה של דוד וארבע שנים שמלך שלמה עד שנבנה הבית - תשארנה ת"ע 2, מכל

וכאשר נראה מיד, שכך חשב הנוצרים, וכן הוא לפי מקצת פסחאות של "סדר עולם" (ווסטברג, צד 26, הולך בכל השבונות אל"ף ארחות עקלקלות). אבל מצאנו ליוסף עוד מספר אחר. בקדמוניות (ס"ב, פ"י) יחשב אז הזמן שעבר מיציאת מצרים עד בנין שלמה לתרי"ב. וקרוב בעיני, שהבדל זה של עשרים שנה מנת בשנות מלכותו של שאול, שלא נתפרשו במקרא בברור, ונחלקו בהן הרעות. יוסף בעצמו סותר דבריו ואומר במקום אחר (י, י"ד, ט) "ששאל מלך בחיי שמואל שמונה-עשרה שנה, ואחרי מותו - עוד עשרים ושתיים שנה" (וכן הוא בכל הנוסחאות שבדפוס ובכל כתבי-יד, שעל-מיהם הדכיס גיזה סמרי יוסף, וכן הוא בתרגום הרומי ובכל התרגומים, וללא-צדק יאמר ווסטברג על קלמן, המתרגם גם הוא כ"ב שנה, שהלך אחר תקון בלתי-מצלח של הנוצריים לאור). וכדברים האלה יאמר פולוס, ויוליכם במדבר ארבעים שנה ושופטים נתן להם ארבע מאות וחמשים שנה עד ימי שמואל הנביא, וישאלו מלך, ויתן להם את שאול בן-קיש ארבעים שנה" (מעשה השליחים, י"ג, י"ט - כ"א). וכן מצאתי לאלבריוני (בגוף הערבי, צד 75 ובתרגום האנגלי, צד 88), שהוא אומר על הנוצריים, שהם חושבים מיציאת מצרים עד בנין הבית תרי"ב שנה, אלא שבפרטן השבונם נוטה מחשבוננו של יוסף: ימי יהושע עולים שם לכ"ו שנה, שנותיו של שמואל נחשבו גם כאן לששים (אלא שנתחסו כלן לשמואל בעצמו - בזמן אשר לדברי יוסף היו י"ח מהן בשמפות עם שאול). אבל מלכותו של שאול נחשבה רק לעשרים שנה תמורת כ"ב, והסרו למיזוה שתי שנים, וכן לא נזכרו שם כלל שמונה שנים של שעבוד כושן. אולם החסרון הזה של עשר שנים מתמלא על-ידי תוספת עשר שנים אחרות, שנוספו בזמן שבין שמשון ועלי, שהיו לפידעתם, בלא מנהיג" (וכנראה, הוציאו זה מספורו של פסל מיכה ופילגש בגבעה, שבא במקרא אחרי מיתת שמשון, ונאמר שם: בימים ההם אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה"). ונמצא חשבון השנים בכללן תרי"ב מכ"ן עם דברי יוסף.

1) בכל מקום שדבר יוסף על גלות בבל או על חרבן בית-שלמה הוא מוסיף תמיד על מספר השנים השלמות עוד ששה חדשים ועשרה ימים (קדמוניות, ספר עשירי, פרק ח, סמן ד, ה; י, ט, ז; י"א, ד, ה; כ, י). מה טיבם של מספרים אלה? לפידעתי, הם שלשה חדשים של יהואחז (מלכים-ב, כ"ג, ל"א; דברי-הימים-ב, ל"ו, ב) ושלשה חדשים ועשרת ימים של יהויכין (דברי-הימים-ב, ל"ה, ט; ובמלכים-ב, כ"ד, ת, חסרו הימים). אצל יוסף (קדמוניות, ה, ת, ב) כתוב גם אצל יהואחז שלשה חדשים ועשרת ימים; אבל בתרגום הרומי הקדמון כתוב כהוגן, רק שלשה חדשים בלבד.

2) במקום אחר יאמר יוסף, שבמקדש ראשון שמשו שבעה-עשר כהנים גדולים, איש

הדברים האלה יצא לנו, שחרב הבית בראשונה אחר שעברו עליה:

לבינונו	470 שנה
ליציאת מצרים	+	470	=	592	1062
לביאת אברהם לארץ	+	1062	=	430	1492
ללדת אברהם	+	1492	=	75	1567
למבול	+	1567	=	292	1859
לבריאה	+	1859	=	1656	3515

ובאמת יאמר יוסף, שבית-שלמה חרב אחר 470 שנה לבינונו, 1062 ליציאת מצרים, 1957 למבול, 3513 לבריאה (י, ח, ה), אלא ששני המספרים האחרונים צריכים תקון, ובמקומם יש לכתוב 1859, 3515.

בדרך כזו נמצא גם-כן, שעד בנין בית ראשון עברו:

ליציאת מצרים	592 שנה
לביאת אברהם לארץ	+	592	=	430	1022
ללדת אברהם	+	1022	=	75	1097
למבול	+	1097	=	292	1389
לבריאה	+	1389	=	1656	2945

יוסף יאמר (שם, ח, ג, א), שעד בנין בית-שלמה עברו תקצ"ב שנה ליציאת מצרים ואלף ועשרים שנה לביאת אברהם לארץ. המספר הזה נבדל רק בשתי שנים מאותו שיצא בחשבוננו, ואפשר שנשמטו בידי המעתיקים. אבל כנגד-זה שני המספרים האחרים, שהראשון 1440, והשני 3102, משבשים הם בהחלט.

בדבר שנות הבית השני אנו קוראים אצל יוסף במלחמותיו (ו, ד, ח): מעת אשר נבנה בראשונה בידי המלך שלמה עד אשר נחרב בימינו, בשנת שתיים לאספסיאנוס, יחשבו 1130 שנה, 7 חדשים, 15 ימים, ומעת הוסדו שנית על-פי נבואת חגי הנביא, בשנת שתיים לכורש, עד חרבנו בימי אספסיאנוס - 639 שנה, 45 ימים" (ו). אם ממספר 1130 נגרע 470 שנה, שעמד בית-ראשון לפי דעת יוסף, יצא לנו, שמחרבן בית ראשון עד חרבן בית שני עברו 660. ולפי ששנת שתיים לאספסיאנוס היא שנת שבעים

אחר אחיו במשך תס"ו שנה (קדמוניות, כ). קשה להניח, מאין יצא לו המספר הזה, ואפשר שבא לו על-ידי טעות, שחשב רבע אחד, שהמספר ת"ע מתחיל מראשית מלכותו של שלמה, וגרע ממנו ארבע שנים שעד בנין הבית - ויצא לו המספר המוטעה תס"ו.

(1) יוסף מרבה לדקדק בזמן שני החרבנות עד חדשים וימים. אבל מה סיבה של מספרים אלה ומאין באו? נוטה אני לשער, שהראשונים יצאו ליוסף מדברי חגי (ב, י), כי בעשרים וארבעה לתשיעי הגח היסוד לבנין הבית וממנו עד עשרה באב שבעה חודשים וסמכות. ולפי-זה מקומם של מספרים אלה אחר המספר תרל"ט שנה, ולהפך מספר מ"ה הכתוב שם מקומו למעלה, לאחר המספר אלף ק"ג שנה, אלא שהוא משבש, ואל תקרא מ"ה, אלא מאה ואם שלשה חדשים ועשרה ימים, שעברו מעת יסוד הבית בימי שלמה בחודש זיו עד עשרה באב שבו חרב, ויוסף שאב דבריו ממקור עברי, שהיה כתוב בו בטעות מ"ה המורת צאה.

אמנין הרגיל, נמצאה גלות בבל בשנת תק"ץ לפניו, שאינו נבדל מומן שמצאו חוקרי דבריהימים (שנת 586) אלא בשנים מועטות; וכן אם נגרע ממספר 660 שבעים שנה של גלות בבל, נמצא ימי בית שני תק"ץ שנה מספר מִכָּן בדיוק אל האמת, כי בשנת שתיים לדריוש יוסד הבית, שהיא 520 לפני המנין הנהוג, ובשנת 70 למנין הזה חרב. אבל המספר המדקדק הזה בודד הוא לו אך במקום הזה אצל יוסף והוא סותר דבריו בתוך כדידבור וקוצב ימי עמידת הבית לתרל"ט שנה ועוד, ולפי"זה עברו בין שני החרבנות 709 שנה – והמספר הזה אינו טעות-סופרים, כי יוצא הוא ממקומות שונים בצמצום או בקרוב. במלחמותיו (ו, י, א) יאמר: „נבוכדנאצר מלך בבל החריב את ירושלים 1468 שנה אחרי הבנותה על-ידי מלכי-צדק, אשר קרא את שמה שלם, דוד מלך ישראל הוריש מקרבה את הכנענים ויושב בה את בני עמֹ. 477 שנה וששה חדשים אחריו נחרבה על-ידי הבבלים. מימי דוד המלך הראשון לישראל בירושלים עד אשר נחרבה בימי טיטוס עברו 1179 שנה ומעת הוסדה (על-ידי מלכי-צדק) עד חרבנה האחרון 2177 שנה". אם ממספר 2177, שעברו מימי מלכי-צדק עד חרבן שני, נגרע 1468 שנה. שעברו מן העת ההיא עד חרבן ראשון, נמצא הזמן שבין חרבן שני הבתים 709, כמו שיצא לנו למעלה; קרוב לשעור זה יצא לנו על-ידי גרעון שנות שני החרבנות לפי מרחקן מכבוש דוד: 1179 חסר 477 (שנה 702) – וממקומות אחרים מספרו יוצא, שהזמן שבין שני החרבנות עולה לתשי"ד שנה וימי עמידת בית שני לתרמ"ד.

בקדמוניות (כ, י) יאמר יוסף: „שבעים שנה אחר אשר נחרבה ירושלים בידי הבבלים נתן כורש מלך פרס ליהודים את הרשיון לשוב אל ארצם ולבנות את מקדשם ויהושע בן-יהוצדק היה לכהן גדול. והוא ויוצאי ירכו, חמשה-עשר במספר, משלו בישראל 412 שנה עד אנטיוכס אאופטר, אשר הוריד את האחרון מהם, את חוניו מינילאוס, מכהנתו וימיתהו". מינילאוס הומת לפי המספר בספר החשמונאים (ב, י"ג) בשנת קמ"ט לשטרות, 163 לפני המנין הרגיל, ונמצאה תחלת החשבון 575 לפני המנין הזה, וימי עמידת בית שני 644.

בקדמוניות (י"ב, ז, ו) יאמר: כי „דניאל חזה 408 שנה מראש, כי היננים יעמידו שקץ שומם בבית ה'". אנטיוכס הקים את הצלם בהיכל בשנת קמ"ה לשטרות, ימים אחדים בטרם החלה שנת 167 שלפני המנין הרגיל, ונמצאה תחלת החשבון 575 לפני המנין הזה (2).

(1) נראה, שהמספר 1179 הוא משבש וצ"ל 1186. המספר האחרון הזה יצא לנו, אם על מספר 477 שנה, שעברו מכבוש דוד עד חרבן בית ראשון, נוסיף שבעים שנה של גלות בבל ותרל"ט שנה שעמד בית שני ואפשר, שיוסף ערבב בחפזו שנות כבוש דוד בשנות הבית והוסיף שני מספרים אלה, העולים תש"ט שנה, לא על תע"ו שעברו מכבוש דוד, כי-אם על ת"ע שעמד בית ראשון, ועלה בידו המספר 1179.

(2) החזיון הראשון, שנזכרו בו כפרוש כלכי יון ובטול התמיד על-ידם, נאמר בשנת

החשבון הזה בעצמו יוצא עוד ממקום אחר. במלחמותיו (א, ג, א) יאמר, כי „אריסטובול הראשון שם כתר-מלכות בראשו, מקץ ארבע מאות ושבעים ואחת (1) שנה ושלושה חדשים אחר שוב ישראל מגלות בבל“.

אריסטובול עלה על כסאו בשנת 104 לפני המנין הרגילי. ונמצאה גם כאן התחלת החשבון לשוב בני-ישראל מגלות בבל 575 לפני המנין הזה, ואחר שבית שני חרב בשנת 70 לאחר המנין הזה – נמצא, שעמד תרמ"ד שנה.

אבל שתי שיטות אלה אינן מכוננות יפה עם הידוע לנו מדברי ימי העולם, ששיבת ישראל מגלות בבל נופלת בשנת 537 ובנין בית שני בשנת שתים לדריוש בשנת 520 לפני המנין הרגילי. והדברים מראים, שדברי ימי ישראל תחת מלכי פרס לא היו ברורים כל-צרכם ליוסף, או למקורים אשר שאב מהם. אחת מן הסבות, שגרמו לערבוב חשבונות, היו אותן „שבעים שנה“ שבמקרא, שפני דברי האגדה (מגלה, י"א, ב) כבר נסתבכו בהן מלכי בבל ופרס הקדמונים, וכל-אחד מהם חשב וטעה. כבר הבדיל בעל „סדר עולם“ בין שבעים שנה שבנבואת ירמיה, שהן למלכות בבל, וכלות בשנת אחת לכורש, שכבש את בבל ונתן לישראל את הרשיון לשוב אל ארצם, לבין אותן שבספר זכריה ודניאל, שהן לחרבן ירושלים, וכלות בשנת שתים לדריוש, שבאותו פרק הנח היסוד לבנין הבית. אבל בדברי יוסף שני חשבונות אלה בלולים יעלו. בספרו כנגד אפיון (א, כ"א) יאמר, שעמד בית ראשון בחרבנו חמשים שנה, משעה שנשרף על-ידי נבוכדנאצר עד שנת שתים לכורש, או יוסד הבית, ונשלם בשנת שתים לדריוש. פה מנין השנים שבין חרבן הבית עד שיבת ישראל לארצם, העולות במספר עגל לחמשים שנה, מכון יפה עם קורות דברי-הימים, אבל פרטי הדברים צריכים תקון: כי כפי מה שידענו מספר חגי ועזרא, יוסד בית שני בשנת שתים לדריוש ונשלם בשנת שש למלכותו. ואולם בשני מקומות בקדמוניותו (י"א, א, א; כ, י) יאמר מפורש, שמחרבן ירושלים וגלות בבל עד כורש עברו שבעים שנה. וכן יוצא גם ממקום אחר בספרו („קדמוניות“, י"א, א, ב), שישעיהו נתנבא על כורש 210 שנה לפני כבישתו את בבל, 140 שנה לפני חרבן הבית. ונמצא מחרבן הבית עד כורש שבעים שנה. וערבוב כזה אנו רואים גם בדבריו שהבאתי למעלה, שביית שני נבנה בנבואת חגי בשנת שתים לכורש. בזמן שבאמת לא היה זה אלא בשנת שתים לדריוש. אם נצרף את כל המספרים שמצאנו ליוסף, יצא לנו:

1656 שנה	מאדם ועד המבול
292	מהמבול עד לדת אברהם
75	מלדתו עד יציאתו מחרן
430	מיציאתו מחרן עד יציאת מצרים

2 כלשאר (דניאל, ה) ונופל בטוף גלות בבל.

(1) ב, קדמוניות (י"ג, י"א, א): תפ"א, וסעות היא.

מיציאת מצרים עד בנין שלמה	592 שנה
ימי הבית הראשון	470
מחרבן בית ראשון עד בנין בית שני	70
ימי בית שני	639

(* 4224)

או אם נחשב ימי בית שני לתרמ"ד, יצא לנו זמן חרבן בית שני לאחר 4229; ומפני שלפי מנין-הבריאה שבידינו חרב הבית לאחר ג'א תתכ"ט, נמצאו שנות העולם עודפות אצל יוסף בשצ"ה או בארבע מאות שנה. הנה כיכן בזמנו של יוסף כבר נכנסו שנות הבריאה בזמן מסים לאלף החמישי, ולכן לא הפליג יוסף הרבה – בחפצו להאדיר קדמות בני עמו – באמרו בהקדמתו ל"קדמוניות", שדברי ימי היהודים מקיפים כחמשת אלפים שנה. הננו באים עתה אל מנין-הבריאה של בעל "סדר עולם". יחד עם הקירות ודרישות חכמי-המשנה בהבנת ספרי-הקדש ויגיעתם לשום בהם כל עקב למישור, לפרש ולברר את המקראות הסתומים ולישב את הכתובים המכחישים זה את-זה, באה גם תקופה חדשה בחשבונות שנות-עולם וסדרי הזמנים בישראל. תחת אשר בראשונה הסתפקו ליסד חשבונותיהם על מקראות אחדים, מבלי אשר שמו לב להביאם בקשר עם מקראות אחרים ולכוננם איש אל אחיו, החלו עתה לחקור ולדרש על המקראות בצרופם יחד, לפרשם ולצרפם ברוח משפט, בשום-שכל ובחריפות עמקה. מהשתדלותם הנמרצה הזאת יצא ספר "סדר עולם", לאחד מחכמי-המשנה המצינים, רבי יוסי בן-חלפתא. הספר הזה היה המקור היחידי, אשר נאותו ממנו ימים רבים חכמי ישראל, מפרשי המקרא וסופרי דברי ימינו, עד שקם אבי המבקרים בישראל, רבי עזריה מן האדומים, ובהעריכו תוצאותיו עם דברי סופרי העמים הקדמונים, החל להטיל ספק בדבריו, וכאשר האריך והרבה לדבר על-זה בספרו "מאור עינים", חלק "ימי עולם". לפי מעמד המדעים בימיו לא היה ביד החכם הזה לחתוך את הדין, לברר וללפן את כל הדברים לאשורם. המציאות החדשות, שנתגלו לנו בימים האחרונים: כתבי חרטמי מצרים, כתבי היתדות אשר לבני בבל ופרס, המון השטרות והמטבעות, רשימת לקיות-המאורות, שבאו לידינו מזמנים קדמונים – כל אלה, בהצטרפם עם הידיעות שהשאירו לנו סופרי יון ורומי, נותנים לנו את

(*) אם משנות חרבן בית שני (4224) נגרע שנות יציאת מצרים (2453) ונוסיף עליהן שמונים שנה, נמצא לדת משה רבנו 1851 שנה לפני החרבן. אבל יוסף, בהקדמתו ל"קדמוניות היהודים", ירומם את משה, כי "נשמר ויתרחק בתורתו מספורי-הבל ומאגדות ריקות, אף כי הזקנה המפלגת, אשר לקורות הימים ההם, יכולה היתה להטות לבבו ולעשות כזב, כי הוא גולד לפני אלפים שנה, בעת אשר לא מצאו עוד החושים כח בנפשם לשום לפני בני-תמותה את עצם אלהים, אף כי את מעשיו ואת תקי"ו. המספר "אלפים", כמובן מאלי"ו, הוא מספר עגל; ובאמת חסרו עוד בימיו כמה עשרות בשנים עד מלאת אלף ותשע מאות שנה מעת יצירת משה.

היכלת לקצוב סדרי המאורעות בדקדוק יותר מאשר היה ביד החכמים שלפנינו. וממוצא כל הדברים האלה נראה, כי בדברי ימי הבית הראשון דרכי חשבונותיו של בעל, סדר עולם מכונים יותר מאותם של יוסף, ולהפך בדברי ימי הבית השני יתרון ליוסף עליו. סבת הדבר מובנת מעצמה. בעל, סדר עולם שואב את דבריו ממקורי המקרא לבד, ולכן בדברי ימי הבית הראשון, שכתב־הקדש מקיפים את כל ימי מלכי יהודה וישראל עד גלות העם מעל אדמתו, יכול היה בעל, סדר עולם לקלוץ לרב אל המטרה. לא כן הדבר בדברי ימי גלות בבל וימי הבית השני, שספרי המקרא, שלא באו לכתוב דברי ימי בבל ופרס, אינם מזכירים כִּי אם מקרים בודדים, שאירעו לישראל בימי מקצת מלכיהם, ועוברים בשתיקה על אותם, שלא אירע בימיהם לישראל דבר ראוי לצינו, לכן אי־אפשר היה לו להוציא מתחת־ידו דבר שלם ומתקן כל־צרכו. בעל, סדר עולם יכול היה לדעת את אויל מרוך, שהוציא את יהויכין לחפשי, את כורש ודריוש, שנתנו לישראל רשיון לשוב לארצם ולבנות הבית, ואת אהזשורוש (קסערקסעס). שכתבו בימיו שטנה על היהודים, אבל נפלא ממנו לגלות עמקות מניחשך ולדעת, כי אחרי אויל מרוך עמדו לבבל שני מלכים, נרגלאסר ונאבוניד, וכי מלבד שלשת מלכי פרס היו לפרס עוד ששה מלכים, ששנים מהם נקראו בשם דריוש, שלשה בשם ארתחששתא (ארטאקסערקסעס) ואחד בשם אַרוגוס, ועל־כרחו היה זקוק להעמידם על שלשה.

אבל דבר זה אינו נוגע לענינו, שלא באנו הפעם לכתוב ספר דברי־הימים לישראל, כי־אם לחקור על התאריכים, שהיו נהוגים בקרב העם. ובדבר הזה נכבד לנו מאד מאד ספר, סדר עולם זה, שחשבונותיו נתקבלו בכל תפוצות ישראל¹, ושהיה הראשון, אשר ברוח בקרת ובהשכל

1) הראשון, אשר הרחיב לדבר על תאריך־היצירה הוא בעל, מאור עינים, שכבר הכיר בעינו התדה, שאין תאריך זה מכִּין כראוי ושאינו קדום כל־כך, כאשר הרגלו בני־אדם לחשב. אך הרחיק לכת יותר מדי באמרו: כי המנין הזה, לפי־הנראה, החל בעמנו אחר רב שריא גאון, פחות משש מאות שנים והנה² (פכ"ה) — אף־על־פי שאי־אפשר שנעלם ממנו, שכבר נמצאו עקבות הזמן הזה בבבלי בסוגיה בע"ז (דף ט, ב), שהוא בעצמו מביאה באותו פרק ובמקומות אחרים מספרו. את אבי המבקרים הזה שמו להם לקו השי"ר (כ"ח, ח"ה, צד 198) והרכיב (דענקאָלצער, צד 160 והלאה) להוכיח על־ידי־זה זיומיו של אבין רשף. והתכם מאלר, אותו, ב־רסמכא בתורת העבור, יאמר בשני מקומות מספרו (האנדבונן דער יודישען כראָנאָל־אָגיע, צד 158; 477) כהלכה מסוקה, שתאריך־היצירה נחחדש בטוף המאה העשירית או בטוף המאה הי"א; אם אמנם למחבר ספר מיתד לתולדות העבור ראוי היה לדעת, שבעל, ברייתא דשמואל³ וכן, מצבות איטליה⁴ במאה השמינית והתשיעית כבר מונים לתאריך זה, כאשר נראה לפנינו. את דברי הארומי, הנכונים בעקדם, אמר בעל, אבן ספיר⁵ (ח"א, דף כ"ג, ע"ב) לבטל באמס־יוד. ולפי־דעתו היה המנין ליצירה נהוג בישראל עוד שלש מאות שנה לפני חרבן בית שני. כי כפי דברי ספר, קדמות היהודים נגד אשיון⁶ רצה אלכסנדרוס מוקדון לשום צלמו במקדש, לזכרון ביאתו לירושלים, אך היהודים מנעוהו. מה ואמרו לעשות לו זכרונות אחרים, שהאחד מהם: שנגיח חשבון בריאת־העולם ונחשב לשמך⁷ (צד 9). אבל הספר הזה,

ובדעת התחקה על כל קוץ וקוץ, שיש לו קשר ויחס כל-שהוא עם חשבונות-הזמנים שבמקרא, ולא הניח דבר קשה אחד, שלא נתעורר עליו, ולרבות משאלותיו לא מצאו גם חוקרי-המקרא בזמננו פתרון נכון. ה. חשבונות בעל, סדר עולם. רבי עזריה האדומי השכיל לתאר בקצרה את הדרך, שדרך בה בעל, סדר עולם, ואומר עליו, שדרכו, לתפוס את המועט. את המשפט הזה שמענו זה-יכבר מפי אחד מראשוני אמוראי ארץ-ישראל, יהודה בי רבי, שהביע אותו בסגנון נמרץ ומקנן יותר: חשבון מרובה בולע לחשבון ממועט (ירושלמי, ר"ה, פ"א, ה"א). בכל-מקום שבעל, סדר עולם מוצא, שמספר השנים בפרטן יתר על אותו מספר השנים בכללן, הוא תופס במועט, ומחליט, שמקצת השנים של אחד השופטים או המלכים נבלעות באותן של חברו, שהכתוב מונה לשנים מקטעות ולא לשנים שלמות, וכיוצא באלה.

את השנים מאדם ועד נח ומנח ועד אברהם קוצב בעל, סדר עולם על-פי סדרי הדורות בפרשות בראשית ונח לאלף ותרניו ולרצ"ב שנה, כאשר מצאנו כזאת ליוסף הכהן, ונמצאה לדת אברהם אלף ותתקמ"ח לאחר בריאת-עולם. אבל מכאן ואילך הוא מתחיל לנטות ממנו. יוסף, הנסמך רק על המקרא, ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים, ואינו מכניס עצמו כלל לישוב את הסתירה היוצאת ממקרא אחר: כי גר יהיה זרעך בארץ לא-להם ארבע מאות שנה, אומר על ת"ל שנה אלה, שהן מתחילות מזמן שיצא אברהם מהרן ובא לארץ-ישראל, שהיה אז בן ע"ה שנה, כאשר הבינו בעל ספרי-היובליים וכת השמרונים; אבל בעל, סדר עולם מדיק מלשון, כי גר יהיה זרעך, שארבע מאות שנות השעבוד מתחילות מלדת יצחק, ושת"ל שנה שנאמרו במקום אחר תחלתן מברית בין-הבתרים, שאף-על-פי שלפי סדר המאורעות במקרא

שכפי אשר כבר העירותי למעלה (בתאריך-השטרות), עשה בו החברו, רבי שמואל שולם, כמות נפשו, רחוק מאד מהקרא - אטילו בדרך העברה - בשם העתקת ספר יוסף, ואינו כי אם קבוצת לקוטים מעטים ממנו, מערבים באגדות מאחרות, שאין בהן ממש. בענין שלפנינו יביא רבי שמואל שולם את הספור הזה כתשובה על האומרים, שהיהודים מקלים בכבוד מלכיהאמות המושלים עליהם, ולכן לא יאנו לשום את צלמיהם במקומות מקדשים... כל הספור הזה לא נמצא במקור היוני, ותחתיו נמצא שם ספור אחר דומה לזה. יוסף מעתיק מדברי הסופר הקסיואוס מאמר אחד, המוכיח עד-כמה היו היהודים זהירים בשמירת דת אלהיהם, ואומר, כי בהיות אלכסנדרוס בבבל גזר אמר לרפאות את היכל בל ההרוס, ויתן מקדה לאנשי-חילו, אין נקי, לשלוח ידם במלאכה. אך היהודים לא שמעו לדבריה, ויבחרו לתת את גוֹם למכים ולענש-כסף, עד אשר סלח להם המלך ויפטרם מכל ענש (ספר א, טמן ב"ב). ראיה על קדמות השגן-היצירה אפשר להביא עוד ממקום אחר. בעל, שבט יהודה מביא בשם מרקוס קונסול רומאי, שהיה שופט היהודים בזמן הבית, האומר, שכשיצא הכהן הגדול בשלום אחר יוהכ"פ מן המקדש, היה מצוה לצרף לעשות לוח-זהב ויפתח בו זה הלשון: אני פלוגי כ"ג בן פלוגי כ"ג לשמתי בכנהג גדולה וכיו והיה זה בשנת כך וכך ל' ציר ה'. אבל אין צורך להזכיר זאת, שכל הספור הזה בודות הוא (עין, מחלקת רס"ג, צד 171).

מקומו לאחר ביאת אברהם לארץ, הוא דורש את המקרא במדת, אין מקדם ומאחר בתורה, ואומר, שהיתה ברית בין-הבתרים עד שלא נתישב אברהם בארץ, ושהיה שם רק לפי-שעה, וחזר לחרן וישב שם חמש שנים ואז עלה ונשתקע בארץ-ישראל. ואחר שהיתה לדת יצחק ב"א מ"ח שנה אחר בריאת-עולם, נמצאה יציאת מצרים ב"א תמ"ח לאחר בריאת-עולם (בזמן אשר לדעת יוסף עברו ב"א תנ"ג שנה). אבל יותר מזה נוטה בעל, סדר עולם מחשבונותיו של יוסף בתקופת הזמן שבין יציאת מצרים ובנין הבית. יוסף קוצב את הזמן הזה על-פי מספר השנים של כל אחד ואחד מן השופטים. ואף-על-פי שהמספר היוצא מן הקציבה הזאת (שפ"ד שנה עד יפתח ותקצ"ב עד בנין הבית) אינו מכוון עם המקראות שבמקום אחר, שאינם מונים עד יפתח אלא ש' שנה (שופטים, י"א, כ"ו) ועד בנין הבית ת"פ שנה (מ"א, ו, א), אינו מקפיד בכך; אבל בעל ס"ע כדרכו תופס את שני המנינים האלה לעקר, וימי השופטים הוא מסדר על-פי הכלל, שחשבון גדול בולע לחשבון ממעט 1). בקציבת ימי הבית הראשון סומך יוסף על מלכי יהודה כלבד (אלא שלפי הנוסח שהיה לפניו הוא נותן עוד לשלמה

1) שנית היורות למי בגל' ס"ע אלה הן: יהושע מרנס את ישראל 18 שנה, עתניאל ארבעים (ושמונה של שעבוד כושן בכללן), אהוד שמונים (ובכללן י"ח של שעבוד עגלון), ברק ארבעים (ובכללן כ" של יבין), לעבוד מדין שבע שנים, גרעון ואבימלך מ"ג שנה, חלע ויאיר מ"ד, שעבוד בני-עמון י"ח, יפתח שש, אבצן שבע, אלון ועבדון י"ז, שמשון עשרים (וארבעים של שעבוד מלשהים נכללו בשנים שבין אבצן לשמשון). עלי ארבעים שנה, שמואל לבדו עשר, שמואל ושאלו שלש, דוד ארבעים, ושלמה עד שלא נבנה הבית שלש. סך כלן תמ"ו, ומציאת מצרים עד בנין הבית תפ"ו (ס"ע, פ"ב וי"ג). ולפי שצדין המספר גדול יותר מדי, יחליטו הרד"ק (שופטים, י"א, כ"ו) והגר"א (מ"א, ו, א), שגם שנות שעבוד מדין כלולות בשנות השופטים. כל החשבונות האלה הובאו גם בספרו של אלבירוני בשם ספר, סדר עולם והוא עורך סדר-הדורות הזה בלוח אחד בצד סדר-הדורות שלפי דעת הנוצרים: בטור אחד הוא מסדר את מספר השנים של כל-אחד מן השופטים, ובטור השני מספר השנים שעברו מיציאת מצרים עד מותו של כל-אחד מהם (בגוף הערבי, צד 75 ובתרגום האנגלי, צד 88). אבל כפר הנראה, היה הנוסח שלפניו בס"ע גוטה מעט מן הגוטה שלנו. מספר השנים שפרנס יהושע את ישראל נחשב כאן כ"ו, כמו שהוא אצל אלבירוני לחשבון הנוצרים (וכן הוא ב, סדר עולם פ"ו ישן, שהיה בידי ר"י ספיר. ע"ן הערת ר"טנר, פ"ב, הערה י"א) פחות ממספר שלפניו בשנה אחת; כנגד זה נחשבו שם שנות אלון ועבדון ל"ח תחת י"ז שבס"ע שלנו, באפן ששני החלופים האלה משלימים זה את-זה. אצל שמואל נרשמו עשר שנים והן אותן ששפט לבדו את העם. אבל שנותיו של שאלו נחשבו לעשרים שנה, ואין כל-ספק, שיש לכתוב במקומן שתי שנים, והדבר כמכרע ממקומו, מן המספרים שבטור השני, ששם נחשבו מספר השנים שעברו מיציאת מצרים עד תחלת מלכותו של שאלו 440 שנה ומספר השנים שעברו במותו נחשבו לתמ"ב (החכם Sachau, מוציא לאור את הספר, הציב אצל המספר האחרון הזה סמן התמיהה, כאלו היה משבש, ובאמת הטעות היא במספר עשרים). אבל בס"ע שלפניו נחשבו שנותיו שלש, והוא הדבר, שמספר השנים אצל אלבירוני מיציאת מצרים עד בנין הבית עולה רק 485, בזמן שלפי חשבוננו של ס"ע מספרן 486. אבל הטעות הזאת אינה טעות סופר (כי בכתב ערבי אותיות בית וכף שונות כל-כך, עד שאי-אפשר שיתחלפו), כ"אם טעות המחבר בעצמו, שהיו לפניו המספרים בכתב עברי ונתחלפו לו הבית בכ"ה.

ארבעים שנה יתרות); אבל בעל ס"ע אינו מסתפק בזה, ומעריך את שני בתי-המלוכה אלה לאלה, וכדרך שאמרו במאמר שהבאנו למעלה: "אין לך לעמוד על שני מלכי ישראל אלא משני מלכי יהודה, ולא על שני מלכי יהודה אלא משני מלכי ישראל", ובדרך כזה הוא מוצא, שלא עמיד-הבית אלא כמנין שנות מלכי ישראל, ת"י שנה, וחרב בשנת ת"א לבנינו, ג"א שלי"ח לאחר בריאת-עולם.

בחשבון הזמן שבין חרבן בית ראשון וחרבן בית שני, שלא מצא לו חמר מספיק, הלך בעל סדר עולם בדרך מיוחד לו. הזמן הזה מכיל אצלו ת"ץ שנה (כנגד שבעים שבועים שבדניאל), ששבעים מהן עשו ישראל בגלות בבל, ות"ך מהן הן ימי עמידת בית שני, ונמצא שחרב בית שני ג"א תתכ"ח שנה לאחר ב"ע. חשבונותיו של בעל ס"ע והיסודות שבנה אותם עליהם דורשים שימת-לב מיוחדת, ימי גלות בבל נקצבו במקרא בשתי פנים, שכתוב אחד אומר: "לפי מלאת לבבל (כלומר - למלכות בבל) שבעים שנה אפקד אתכם" (ירמיה, כ"ט, י) וכתוב שני אומר: "למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה" (דניאל, ט, ב), מכאן הוציא בעל סדר עולם, שמחרבן בית ראשון עד שנפלה בבל ביד כורש עברו ג"ב שנה (כי השנה שחרב בה הבית היתה שנת י"ט לנבוכדנאצר), ומכורש שנתן הרשיון לבנין הבית עד שנבנה בשנה השנית לדריוש עברו עוד י"ח שנה, שהשלימו את המנין לשבעים. שני מספרים אלה מקוונים בקרוב גדול עם הידוע לנו מדברי ימי העמים, אלא שבעל ס"ע חלק אותם לפי שנות המלכים, שקצב זמן מלכותו של כל-אחד מהם לפי מה שהעלה בפלפלו. את שנות נבוכדנאצר, שקצבן כראוי למה שנה, הוציא בלי-ספק מזה, ששנת החרבן היתה שנת י"ט לנבוכדנאצר, ובשנת ל"ז לגלות יהויכין, שהיא כ"ז לחרבן, - מת. על בלשאצר המלך האחרון לבבל (שלפי דעת החוקרים האחרונים היה רק נציב-מלך או בנו של המלך נבונד, שמשל בחייו) יאמר בדניאל, שנהרג בשנה השלישית, ונשארו לפי-זה לאויל מראדך כ"ג שנה (וזהו שאמרו במגלה י"א, ב) על כ"ג שנה של אויל מראדך, שהן "גמרא", פרוש - שלמדו אותן מסברא, ואמרו על דריוש בן-אחשורוש מורע מדי (שלפי דעת בעל ס"ע אינו דריוש מלך פרס), שכבש את בלשאצר: "ועוד שנה אחת היתה חסרה לבבל, ובא דריוש והשלימה". אבל מדברי ימי בבל ופרס אנו יודעים, שמנבוכדנאצר עד כורש מלכו בבבל שלשה מלכים: אויל מראדך שתי שנים, נרגלאסר ארבע ונבונד י"ז. וכן הדבר עם מספר השנים משנת אחת לכורש עד שנת שתיים לדריוש, שמספר השנים בכללן מקוון עם דברי בעל ס"ע, אבל זמן מלכותו של כל-אחד מהם שונה ממנו. כורש מלך (בבבל) חשע שנים, קמביזס שבע, סמרדיס שנה אחת, ושנה אחת של דריוש, הרי י"ח, אבל בעל ס"ע חולק שנים אלה בין המלכים הידועים לו מן המקרא: כורש, אחשורוש ודריוש. אחשורוש שבמקרא (ששמו בפרסית, כשירש, בשטרות מצרים, חשירש-*

ובתרגום הסורי „אחשירש“) הוא קסרקסעס, בנו של דריוש הראשון, אבל בעל ס"ע חושב אותו לאביו של דריוש. ומסדר המעשים שבמגלת אסתר הוא מוכיח, שמלך ארבע-עשרה שנה, ולכן לא נשארו לו לכורש אלא שלש שנים, שהוא נותן לו.

עוד יותר נפלאה דעת בעל „סדר עולם“ (פרק ל) בחשבון שנות בית-שני. את המספר ת"ך שנה, שהוא נותן לבית שני, הוא חולק לפי הסדר הזה: מלכות פרס בפני הבית ל"ד שנה, מלכות יון ק"פ, מלכי בית חשמונאי ק"ג ומלכי בית-הורדוס ק"ג. שני המספרים האחרונים נוטים אך מעט-מועזר מן הידוע לנו מדברי ימי העולם. מזמן שפרק שמעון החשמונאי את על הגוים מעל צוארו, בשנת ק"ע לשטרות, עד שחרב הבית בשנת ש"פ עברו מאתיים ועשר שנים, שמחציתן נופלת בקרוב במלכות בית-חשמונאי ומחציתן בימי בית-הורדוס. שנות מלכי יון, מאלכסנדר הגדול שכבש את דריוש בשנת 330 לפני המנין הרגיל עד שמעון החשמונאי בשנת 142, עולות למאה ושמונים ושמונה שנה. אבל שנות מלכות פרס אי-אפשר לכוון כלל, שאינן מגיעות אפילו לחמישית ימי מלכותה, כי משנת שתיים לדריוש הראשון (520 לפני-המנין) עד סוף מלכותו של דריוש השלישי עברו ק"ץ שנה (1). והדברים מוכיחים על-עצמם, שבעל „סדר עולם“, שלא ידע אלא את מלכי פרס שנזכרו במקרא, חשב את דריוש הראשון, שבתחלת מלכותו נבנה הבית, ואת דריוש השלישי, שכבשו אלכסנדר, לאיש אחד, וכמו שאמר מפרש: „ואין אתה מוצא מלכים לפרס אלא שלשה“. ומפני שנמצא עוד בימי עזרא ונחמיה מלך רביעי ששמו ארתחשטא, הוא מוציא מזה משפט, שדריוש הוא ארתחשטא (2) וששמו הפרטי היה דריוש והכללי ארתחשטא,

(1) וזה פרט: דריוש הראשון (משנת שתיים למלכותו) ל"ה, אחשורוש כ"א, ארתחשטא ראשון ס"א, דריוש השני י"ט, ארתחשטא השני מ"ה, אותוס פ"א, ארוגוס ב', דריוש השלישי ה'.

(2) ומטעם כורש ודריוש, ודריוש הוא ארתחשטא, וכל המלכות נקראת ארתחשטא, ואין אתה מוצא מלכים לפרס אלא שלשה ולמדי אחד“ (ס"ע, ריש פ"ל), כן הוא בכ"י מינכן ובכ"י רס"ט, וכך היתה הנוסחה לפני רש"י והרומ"ה (עין הערת ר"טנר). ובס"ע שלפנינו נאמר: „הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשטא“, והוא שבוש מבג"ר, שהרי „סדר עולם“ נותן לפרס שלשה מלכים ונותן לכורש שלש שנים (פכ"ט). המאמר „הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשטא“ מובא גם בבבלי (ר"ה, ג, עמוד ב); וכבר תמה עליו בעל „המאור“, המחליט עם ס"ע, שהמלך האחרון לפרס לא היו לו אלא שני שמות, דריוש וארתחשטא, ואמר: „ולא מצינו בכל-מקום שנקרא כורש, אלא במקום אחד, שנדמה לו לרבי אבהו וכיו“, ע"ש. ובאמת יש להתפלל על רבי אבהו ועל כל הנושאים ונותנים עמו בענין זה, מהדוה הזקיקם לסור משיטת ס"ע ולעשות בלי כל צורך את כורש צנת לדריוש ולארתחשטא, בזמן שהסתירות בין המקראות אינן נוגעות אלא לדריוש (בשנת שתיים ושנת שית לדריוש) ולארתחשטא (שנת עשרים)? ולכן קרוב בעיני יותר, שנשתבשו הדברים בגמרא על-ידי המעתיקים עוד בזמן קדום. רבי אבהו לא אמר אלא דריוש מלך כשר היה (ולא כורש), ורב יוסף השיבו: „הכא דריוש הכא ארתחשטא“ (וסמך לזה בגירסת בעל „המאור“), ובברייתא שם צ"ל „הוא דריוש הוא ארתחשטא“, והלשון „הוא כורש“, שמלך כשר היה צריך להיקח. ובאמת גם הטעם, ומי

שכל המלכות (דינאסטיע) נקראת ארתחשסתא, ושנות מלכותו בפני הבית היו ל"ד שנה. אבל מאין לקח את המספר הזה, אחרי שבמקרא לא נזכרה אלא שנת ה"ב (נחמיה, י"ג) ועל איוה יסוד קצב את מלכות דריוש-ארתחשסתא זה ל"ה שנה בדיוק, לא פחות ולא יותר? דבר זה נראה באמת כתמוה. אבל בלי-ספק לא מקרה פשוט הוא, שסוף האלף הראשון ליציאת מצרים גומר עם התחלת המנין החדש, מנין שטרות: בעל, סדר עולם ידע היטב, שכל חשבונותיו, שהוציא מתוך הסברא והעיון במקרא, אינם אלא מקרבים, ואין לחשבם כמסמרות נטועים, ולכן כשיצא לו בחשבונו, כי בנין בית שני היה תתק"ס שנה ליציאת מצרים, וכי ימי האלף הראשון למנין הזה קרבים אל קצם, וימי מלכי פרס, כפי שהוציאם מתוך המקראות, הן חסר הן יתר, פלים עמו יחד, בחר לעשות את סוף האלף הראשון לקו המבדיל בין מלכות פרס ותקופת המקרא, שנחתם בימיהם, לבין מלכות יון, הנמנית לחשבון שטרות, ותקופת המשנה הנופלת בימיהם. ומפני שהיתה מסורה בידו של בעל, סדר עולם, שנצחונו של אלכסנדר על דריוש קדם למנין שטרות שש שנים, וששש שנים מלכו בעולם ואחר-כך פשטה מלכותם בכל העולם, ראה את-עצמו זקוק לגרוע שש שנים אלה מארבעים השנה שהיו בידו עד תשלום האלף הראשון, ולא נשאר לו בשביל מלכות דריוש-ארתחשסתא, או למלכות פרס בפני הבית, אלא ל"ד שנה בלבד. בקציבת מנין שטרות במספר אלף שנים מצמצמת לאחר יציאת מצרים נמצא עוד דבר טוב, שהמנין הינוני הזה, מנין שטרות, שנתפשט עד-מאד בעולם, היה מזכיר לעם ישראל את המאורע הנכבד ביותר בדבריו-ימיו, את יום צאתו מארץ מצרים, וכאשר נסתפק באמת אחד מאמוראי בכל, אם המנין הנהוג בארצו איננו ליציאת מצרים, אלא, דשביה לאלפא קמא זנקטיה לאלפא בתרא" (ע"ו, י, א) (1)

החמיץ אין לה כל ענין עם כורש, אלא עם דריוש, שבשמו נאמרו הדברים בעזרא. — בכל אשר יקשה עלינו לשבש נוסחה ישנה, שכבר היה לפני הקדמונים, הנה בכל-זאת קרוב בעיני הרבה יותר לחלות הדבר בשגגת המעתיקים מליחס דברים תמוהים ומזורים כאלה לבעלי התלמוד, שלא היה להם, כאשר אמרנו, כל טגה קלה שתזיקם לכך. בעל, מאור עיניים (פרק י"ח) מקדיש למאמר זה פרק שלם, ומרבה לתמוה עליו מצד אחר — מפני שאינו מכוון עם קורות ימי פרס; והוא מפרש בדרך דרוש, ששלשת המלכים האלה יש להם תכונה משתקת: כורש נתן רשות לבנות הבית ובימי דריוש הוסד, ובימי ארתחשסתא הוקמו חומות העיר. אבל בזה הוא מרמז את המאמר על-נקלה. והוא בעצמו זקוק להודות, שבעל ס"ע נוטה בחשבונותיו מקורות דבריהמים ואינו נותן לפרס אלא שלשה מלכים; ובאמת, כאשר אמרנו, כמעט שהיא הדרך היחידה, שהיה בידו לבחור בה על-פי החמר המועט, שהיה לפניו בספורי המקרא, וכל עקר הקשי אינו, אלא — מה ראו בעלי התלמוד להוסיף עוד זרות אחרת ולתת לדריוש עוד שם שלישי, שהוא כורש.

(1) הרב בעל, ערך מלני' (ערך אלכסנדר מוקדון, סמן ט), שכבר נתעורר על היחס הזה שבין שני המנינים, אומר לבאר על-ידי-זה סבת הדבר, שקבלו ישראל מנהג מזור להם, מנין שטרות, ועזבו מנהג השבון שנותיהם ליציאת מצרים; ויגד אוקר, כי באמת לא הצרכו על-ידי-זה כלל לעזוב חשבונם הישן, אלא לעמעם על האלף הראשון, וכדרך

ממה שלא הזכיר בעל ס"ע אפילו פעם אחת בספרו את מספר השנים שעברו מבריאת העולם עד המאורעות שהוא מדבר בהם, אפילו הנכבדים ביותר (כחתימת הנבואה, בנין הבית וחרבנו), נראה, שלא נתפנן בחקירותיו, אלא לישב את המקראות ולערוך את המאורעות לפי סדרם, אבל לא להנהיג בעם תאריך חדש, תאריך הבריאה. וכן נראה בסוף ספרו, שלא רצה לשנות את התאריכים, שהיו נהוגים בישראל, ואמר: „מכאן ואילך צא וחשוב (בארץ ישראל) לחרבן הבית, ובגולה מונים בשטרות למנין יונים.“ וכן יוצא מדברי המשנה בגטין, שהבאתי בתחלת הפרק, שלא היו מונים בימי המשנה למנין הבריאה, שאם לא-כן, בודאי שלא היו משתמטים לפרש מה דין התאריך הזה לענין גטין. והנני לחזור פה בקצרה על שיטת „סדר עולם“ ולערוך את תוצאותיו בלוח הבא:

מאדם עד המבול	1656
מן המבול עד לדת אברהם	292
מלדת אברהם עד ברית בין-הבתרים	70
מברית בין-הבתרים עד לדת יצחק	30
שעבוד של ארבע מאות שנה:	
מלדת יצחק עד לדת יעקב	60
מלדת יעקב עד ירידת מצרים	130
מושב בני-ישראל במצרים	400
מיציאת מצרים עד בנין הבית	480
ימי בית ראשון	410
גלות בבל	70
ימי בית שני	420
	<hr/>
סך-הכל	3828

שאנו נוהגים גם עכשו להסמיט את האלמים; ועל-יד-יה יכלו להראות למושלמים היוונים, כי שלמים הם צמם ועם חשבון זמנם, ולהשאר בכל-זה בסדר חשבון-זמנם מיום היותם לגוי. דברי הרב מראים, שלפני-דעתו היו חושבים קדם-לכן ליציאת מצרים במ ע ש ה, וכאשר קבלו מנין שטרות לא שנו את מנהגם, אלא שהשמיטו בחשבונם את האלף הראשון. אבל אלו היה הדבר כך, הנה מאחר שמספר ימי מלכי כרם גדול מאותו של בעל ס"ע קרוב למאה וששים שנה, בהכרח שלא היתה שנה ראשונה לשטרות שנה לאלף שנה ואחת ליציאת מצרים, כראש לאלף ומאה וששים בקרוב. ואיך יכלו להרכיב שני המנינים יחד, שיהיה זכרון אחד עלת לשניהם? אבל באמת לא היו חושבים אלא למלכים: בבית ראשון — למלכי ישראל, ובבית שני — למלכי פרס, ואחר-כך למלכי יון או למנין שטרות, וכאשר אנו רואים מספרי החשמונאים כבר היה המנהג הזה מנהג נפוץ בזמנם. ובאמת הדבר להפך: לא מנין יציאת-מצרים שנה את המסלה לקבלת מנין-שטרות, כראש זה המנין האחרון, שהיה נהוג בישראל ארבע או חמש מאות שנה לפני תבוא משנת „סדר עולם“, הביא את מחבר הספר הזה, שהניח את היסוד לחשבונות המאורעות שבמקרא, לקצוב זמן יציאת מצרים, המאורע הנכבד מלגם, במספר אלף שנים מקונות לפני תחלת מנין-שטרות.

ו. התפשטות המנין לבריאת-עולם. אבל לאחר חתימת המשנה התחילו חשבונות בעל „סדר עולם“ להתפשט לאט לאט, ויסודות שיטתו נתקבלו אצל חכמי האמוראים בלי כל חולק. המספרים אתרנ"ו, שמאדם וצד המבול, ב"א תמ"ח עד יציאת מצרים, רד"ו של שעבוד מצרים, ת"י של בית ראשון ות"ך של בית שני חוזרים ונשנים בתלמוד ובמדרשים מעת לעת ומפקידה לפקידה. ודבר מסכם היה אצלם, שמיציאת מצרים עד מנין-שטרות עברו אלף שנים מכונות.

ומגבול העיון, אשר התכנס בו בראשונה, עבר החשבון הזה לעולם-המעשה, ומתלי בית-המדרש יצא על-פני-חוץ, ונעשה לתאריך נהוג בעם. מדברי התלמוד: „לאחר ד"א ורל"א שנה לבריאת עולם וכו" (ע"ז, ט, ב) אנו רואים, כי כבר היו מונים בעת ההיא ליצירה; אבל ממקום אחר יצא לנו, שהיה המנין לבריאה נוהג אצלם על-כ"פנים ק"ן שנה קודם לכן. קציבת הקץ בשנת ד"א רצ"א (או רל"א לפי הגהתי) נשלחה, לפי דברי התלמוד (סנהדרין, צ"ו, ב), לרב יוסף, שמ"ך משנת ד"א פ"א עד ד"א פ"ג, - יוצא, שעוד בראשית האלף החמישי כבר היו חושבים לבריאת-עולם. אבל עוד גדולה מזו מצאנו, שכבר נתפשט מנין זה באותו זמן בין היהודים מבעלי הברית החדשה. אגדה אחת (סורית 1), שזמנה הוא במאה השלישית למנין הנהוג, תספר לנו את הגדולות ואת הנפלאות, אשר עשה אחד מקדושי הנוצרים, פיליפוס שמו, בהביאו בברית החדשה את יושבי העיר קרתגה, ובמרוצת-דבריה תאמר בדרך-מליצה, כי „גרש השטן מקרתגה אחר אשר ישב בתוכה ג"א תשצ"ה שנה“, כמספר השנים שעברו מבריאת-עולם, שגברה יד השטן בחטאו של אדם הראשון, עד שהחזיר הקדוש הזה מלכות-שמים לישנה, והמעשה היה מספר שנים מעטות אחר מות ישו. בתקופה שלאחר חתימת התלמוד אנו מוצאים את המנין לבריאה ב,ברייתא של שמואל“, שהזכירה שנת ד"א תקל"ו (ריש פ"ו 2), ובשתי מצבות איטליה משנות ד"א תקפ"ב ותקפ"ז (אצל אסכולי, צד 302 וצד 307). ההנפקה הארפה הזאת, משנת ד"א פ' עד ד"א תקל"ו, אפשר שתעורר ספק בלב איש, אם באמת כבר היה תאריך-הבריאה נהוג בישראל בימי התלמוד ואם בשני המקומות המובאים למעלה מספר השנים מיסוד על תאריך נהוג בפעל, ולא על חשבון עיוני בלבד, וכדרך שמצאנו אצל חכמי בבל לפעמים גם את תאריך-הבריאה, אף-על-פי שהיו מונים לשטרות, וכעין-זה כבר החליט הרש"ר, שלא ידע עוד מן המנינים אשר ב,ברייתא דשמואל“

(1) עין „ידישע צייטשריפט“ ליינר, ה"י, צד 209.

(2) החכם הרב בני יחליט, שהחשבון לבריאה לא נמצא לפני המאה התשיעית והעשירית למנין הנהוג („אטטידישע דענקמאלער“, צד 162), ובהערה שם יאמר: „שומן ברייתא דשמואל הוא מן המאה התשיעית משנת 810 עד 840. ונפלא ממני לדעת, שאין באי לו המספרים האלה, כי בברייתא זו נזכרה רק שנת ד"א תקל"ו, המכוננת לשנת 776 למנין הנהוג.“

ובמצבות איטליה, שבענין קציבת הקץ בחרו בכִּנְנָה בכספרים היוצאים מן המנהג הרגיל (עין, כרם חמד, ח"ה, צד 198). אבל מאחר שאנו רואים, כי כל אשר ירבו מציאות חדשות להתגלות, כן יוסיפו עקבות מנין-הבריאה להתגלות לנו בימים קדומים יותר, נוכל להוציא משפט, כי ההפסקה שמצאנו בתאריך זה אינה אלא מִדְּמָה, וכי יסודתה רק במעוט המקורים, שהגיעו אלינו מן התקופה הזאת, אשר כמעט כאין הם. ובאמת כך הוא הדבר גם בשני התאריכים האחרים, שהיו נהוגים בישראל מימים קדמונים, ובכל-זאת אינם מתגלים לנו, אלא בפרק שאנו עומדים בו. השנה הקדומה ביותר, המנויה לחשבון-שטרות, היא אותה הידועה לנו עתה משטר אחד שבגניזת מצרים, שזמנו אלף ס"ב לשטרות או ד"א תקי"א לב"ע¹, וכל השנים האחרות מחתימת המשנה ואילך ידועות לנו רק מאגרת רב שרירא גאון, שנכתבה במחצית המאה השמינית לאלף שעבר. והשנה הקדומה ביותר, המנויה לחרבן, מאחרת עוד יותר, והיא שנת תשע"ז, או ד"א תר"ו, הנזכרת בתחלת ספר, פסיקתא רבתי².

אחרי הפסק של מאה שנים אחר זמן מצבות איטליה אנו חוזרים ופוגשים מנין-הבריאה במדינה זו, באיטליה, אצל רבי שבתי דונולו, המוכיר בהקדמת ספרו, "הכמוני" שנת ד"א תרפ"ה לב"ע. וכן אנו מוצאים את התאריך הזה גם בארצות אחרות (עין להלן), ומאז והלאה אינו פוסק עוד בישראל עדי-היום.

ז. חלופים קטנים במנין-הבריאה. אף-על-פי שחשבונות בעל ס"ע נתקבלו בכל ישראל, בכל-זאת לא נמלט מנין-הבריאה מחלופים קלים בשעור שנה או שנתיים. מפי הנשיא (ספר, העבור, מאמר ג, שער ו הישראלים (ב"יסוד עולם"), מצי הר"ה בספר, המאור" (ע"ו, פ"א), הרמב"ם בהלכותיו (שגיטה ויובל, פרק ג, הלכה ב²) והמפרש לה' קה"ח (פרק ו) אנו שומעים, שהיו בני-מזרח גורעים שנה אחת משנות-הבריאה, הנהוגות בינינו, אנשי-מערב. ורב סעדיה גאון (הובאו דבריו בספר, העבור, שם) משתדל להראות, שחשבון אנשי-מערב מִטְעָה, ואמר: השנה שאנו עומדים בה היום היא שנת אלף רל"ח למלכות אלכסנדרוס, והיא שנת ד' תרפ"ו לבריאת עולם לחשבוננו. ויש אחרים שחושבים היום לבריאת עולם תרפ"ז, וא"ל יעלה בלבך, כי החשבון הזה נכון הוא, כי קדמונינו נתנו לנו מסורת בתלמוד, שיש בין סדר עולם ובין מלכות אלכסנדרוס באחדים שתי שנים, ונתנו סימן לזה, כי זה שנתיים הרעב³, ואתה מוצא בין ח' שנים, אשר הו

1) יצא לאור על-ידי החכם אברהם במאסף J. O. R. כרך י"ו, צד 428.

2) וזה לשון הרמב"ם שם: בשנת שלש וחמש מאות ואַלְפִים ליצירה (לחשבון בני-מזרח, שהיא) מראש השנה מאחר מולד אדם הראשון, שהיא שנה שניה ליצירה (לחשבון בני-מערב) התחילו למנות לשמיטין³.

3) לפנינו הסמן, ארבעים ושמונה עיר, והסמן, כי זה שנתיים הרעב³ נזכר שם לענין אחר; ואולי כתב רס"ג את הדברים מזכרונו.

האחדים באלף רל"ח למלכות אלכסנדר, ובין שש שנים, אשר הן האחדים בד' תרפ"ו לבריאת עולם לחשבונו, שתי שנים, כדברי קדמונינו, ואין בליגהם לחשבון האחרים כ"אם שנה אחת, שלא כדברי רבותינו. ואלו האחרים, כיון שראו חשבונם פחות שנה אחת, אמרו על השנה הזאת שנת המבול היא, והראשונים פחתה ממספר השנים בסדר עולם. אבל דברי רב סעדיה אלה מראים רק זאת, שעוד בימי חכמי התלמוד היו הבבליים מונים תאריך הבריאה כדבריו. אבל אין להוכיח מהכלל הזה, שלא היתה באותו הפרק שיטה אחרת במקומות אחרים, שהמנין היה עודף אצלם בשנה אחת. ובאמת הטעם, שהביאו "אחרים" לדבריהם משנת המבול, לא נתחדש בימים האחרונים, והדבר תלוי במחלקת קדומה, הנזכרת במדרש רבה (בראשית, פ' ל"ב), שאמרו שם: "רבי יהודה אומר שנת המבול אינה עולה מן המנין, אמר לו רבי נחמיה, אף-על-פי שאינה עולה מן המנין (בשנות הדורות) עולה היא בתקופות ובחשבונות", והוא הדבר שאמרו "אחרים", שהראשונים פחתה ממספר השנים בסדר עולם, כאשר כבר העיר על-זה הרש"ר בערך אלכסנדרוס מוקדון, אות י"ו. אבל עוד טעם אחר אנו שומעים על החלוף הזה מפי רב האי (שהביאו הנשיא שם) והוא, שהעולם נברא בניסן, ואנשי מזרח מתחילים השנים מתשרי שלאחר בריאה, ואנשי מערב מונים מתשרי שלפני-כן (וכן כתב רבנו תם בספר "הישר", שהבאנו למעלה), או במלים אחרות: בני-מערב היו חושבים את שנת הבריאה, ובני-מזרח משליכים אותה.

מלבד שתי שיטות אלה, שנתפסו מאד בעם, נמצאה עוד שיטה שלישית, שחברה את שני הטעמים לאחדים, והוסיפה על שנות הדורות של סדר עולם שתי שנים. מעבר קדמון אחד, שקדם מעט לפני הרס"ג, יהושע בן-עלזאן, יאמר: "כי הראשונים היו משליכים משני בריאה שתי שנים, ואומרים שנה אחת היא שנת בריאת העולם, והשנית היא שנת המבול, והאמצעיים השליכו שנה אחת, ואמרו זו שנת המבול, וחכמי הדור הזה לא השליכו מאומה" ("הגרן", ח"ד, צד 78). דברים אלה, שכפי-הנראה לא הבינם בן-עלזאן בעצמו לאשורם, יצאו לפי-דעתי מפי אחד מן החכמים,

1) הדבר מובן מאליו, שאצל אותם המוסיפים שתי שנים על שנות סדר עולם, סמן שנות העבור, שזמן אצל בני-מזרח בה"ז גו"ח, נתחלף לסמן אדו"ט בה"ז, כמו שאצלנו, בני-מערב, המוסיפים רק שנה אחת, נתחלף ונעשה לגו"ח אדו"ט. אבל בן-עלזאן, שהיה בבלי (כי חושב הוא את המולד הראשון וי"ד), וידע כי מלבד הסמן בהזוי גו"ח היו נוהגים שם עוד שני סמנים אחרים: גבטב"ג (לפי מרחקן של שנות העבור, והוא אחד עם סמן גו"ח אדו"ט) וסמן אדו"ט בה"ז, הנבדלים מן הסמן העקרי בשנה או שנתיים, חשב למצא סבת הדבר בחלוף המנין בשנות הבריאה, שגם שם נמצא הבדל כזה; ולכן אמר: "כי הראשונים (שהיו משליכים משנות בריאה שתי שנים) היו נוהגים בעבור גבטב"ג, והאמצעיים (שהיו משליכים רק שנה אחת) נהגו אדו"ט בה"ז. אבל אין דברים אלה נכונים, כי בשנות הדורות של בעל ס"ע, או במנין בני-בבל, כבר נגרעה שנת המבול (שאף רבי נחמיה אינו אומר עליה, אלא שעולה בחשבון תקופות ומולדות), וכן שנת הבריאה (שבשביל-כך חשבונם פחת בשנה אחת

שהיו מוסיפים במנין־היצירה שתי שנים על חשבון ס"ע ואמרו, שהראשונים, שהם בני־מזרח, המונים ממולד וי"ד, משליכים ממנין־הבריאה הנכון שתי שנים ואינם חושבים אלא שנות הבריאה שבס"ע, ואומרים, שאין להשיג על שנת המבול, שאינה נחשבת בשנות העולם, ולא על שנת הבריאה, מפני שהיא שנה מקטעת (מניסן עד תשרי); והאמצעיים, המונים מבהר"ד, לא השליכו אלא שנת המבול. לבר, אבל את שנת הבריאה הקדימו לחשב מתשרי שלפני בריאה, וכדרך שאנו רואים מדברי רס"ג ורה"ג; אבל חכמי הדור הזה בארץ־ישראל לא השליכו מאומה, ומוסיפים שתי שנים אלה על שנות הדורות של בעל, סדר עולם".

עקבות החשבון הזה לבריאת־עולם נשארו לנו עוד בתרגום יונתן לתורה (בראשית, א, ט"ז), שאמר על המאורות: והוון שוין באיקרהון עשרין וחד שצין, בציר מנהון שית מאה ותריין ושבצין חולקי שעתא, או כ' שעות ת"ח חלקים, והוא מולד תשרי, הקודם לבהר"ד שנה אחת ולמולד וי"ד שתי שנים, ובשעור זה תקדם בריאת עולם, לפי דעה זו, למנין־הבריאה של בני־בבל. והדברים מבארים יותר במגלת רבי אביתר, שנכתבה בשנת אלף ת"ה לשטרות ונתפרסמה על־ידי הרש"ו שכתב (Saadyana, 103), שכתב: ולמה מונין מתחלה מלבהר"ד (מלי"ד בהר"ד)? שיום רביעי, שברא הקדוש בו את החמה להאיר ולהקדים על הלבנה, מיום ראשון עד תכלית יום שלישי, ובתחלת ליל רביעי קבעם הקדוש במאמרו ברקיע, שמשו שניהן עד שעמדה הלבנה בעשרין שעות ות"ח חלקים ליום רביעי. והיא יותר על החמה, וגער בה הקדוש ומיעטה, וכך קבע מולדה. ושמשה כאותן ג' שעות ות"ע (צריך להיות: ות"ע"ב) החלקים. ולשנה שניה לברייתו של עולם עמדה הלבנה בלבהר"ד... הרי מפרש בדבריו, שתשרי שמולדו הוא בהר"ד הוא שנה שניה ליצירה (ונה שלא התחילו למנות מן השנה הקודמת הוא, לפי־הנראה, מפני ששנת הבריאה אינה עולה בחשבון).

בשיטה זו תפס, כפי־הנראה, גם אחד מן החכמים האחרונים, רבי משה פרוונוציאלץ, בהשגתו על ספר, מאור עינים, אשר בהשתדלותו לקיים מסורת חז"ל, שר"ח ניסן בשנת יציאת ישראל ממצרים הל בחמישי בשבת, העתיק שנת יציאת מצרים לשנת ב"א תמ"ו (שחל בה מולד ניסן ביום ד' י"א קנ"א), מפני ששנת ב"א תמ"ו לחשבוננו היא שנת ב"א תמ"ט לחשבון תרגום־יונתן.

על־פי ההנחה הזאת, שיש שהי מוסיפים על תאריך־הבריאה של

מחשבון בני־מערב, ואין כל מקום לגרען שניה והטעם הנכון לשני סמני־עבור אלה כבר שמענוהו מפי רב האי, שמקצת החכמים בחרו להתחיל אותו משנות עבור, מפני שכל עקרו של המחזור אינו אלא לצורך העבור, ומקצתם בחרו להם להתחלה שנת מוצאי עבור, כדי להראות את הילמד, איך אנו משוים שנות החמה והלבנה בקבץ היתרונות (עין ספר, העמוד הנשיא, צד 97, ואצלנו בפרק חשבון תקופות ומולדות ובמחלקת רס"ג, צד 96).

אנשי-בבל שתי שנים, נוכל לישב סתירה אחת הנמצאה בין מאמר אחד של רבי חנינא ואחת מן המשניות החיצוניות בענין הקץ, שרבי חנינא קצבו לאחר ארבע מאות שנה לחרבן הבית, והברייתא לאחר ד"א רל"א שנה לבריאת העולם (ע"ז, ט, ב). הבבלי אומר על-זה, דמתניתא טפיא תלת שנין. אבל הברייתא מפליאה אותנו עוד מצד אחר. בזמן שרבי חנינא קוצב את הזמן במספר עגל, מכּוּן במאותיו, הברייתא מדקדקת לא רק באלפיו ובמאותיו, כִּי-אם גם בעשרותיו ובאחדיו. וקרוב בעיני לראות את סבת הסתירה הזאת במנין שנות הבריאה, שהיו חכמי ארץ-ישראל נבדלים בו מאנשי בבל. דבר טבוע הוא בנפש כל-עם, לזכור בימי עניו ומרודיו ימים מקדם, לשאב מהם תנחומות לנפשו ולַיִסד עליהם את תקוותיו. ולא יפלא הדבר, אם עם ישראל, הבוזו והשסוי בידי צורריו הרומיים, מדד לו את קץ צרותיו במדת שעבוד מלכיות: מלכות ראשונה ע' שנה, מלכות שניה נ"ב שנה, מלכות שלישית ק"פ שנה (1). ואחר אשר פָּלו קצים אלה ומשיח לא בא, היו משעשעים את נפשם, כי על-כּל-פנים לא

(1) בסנהדרין, צ"ו, ב; תניא רבי נתן אומר מקרא זה יורד ונוקב עד תהום, י' נצחון למועד אם יתממהה חכה לו, כי בוא יבוא לא יאחר. לא כרבותינו שהיו דורשין עד עידן ועידנין ופלג עידן (ולא כרבי שמלאי שהיה דורש האכלתם לחם דמעה ותשקמו בו יסות שלישי), ולא כרבי עקיבא שהיה דורש עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ, אלא מלכות ראשונה שבעים שנה, מלכות שניה חמשים ושנים שנה, מלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה (מאי ויפה לקץ ולא יכזב? א"ר שמואל בן נחמני א"ר יוחנן תיפה עצמן של מחשבי קצינן, שהם אומרים, כיון שהגיע הקץ ולא בא, שוב אינו בא), אלא חכה לו, שנאמר, אם יתממהה חכה לו" וכו'. הדברים, המקפים בתצא-עגול, שזכרו בהם שמו. האמוראים, הם, כמובן מעצמו, הוספת מסדרי התלמוד, שהכניסו אותם כדרכם בדברי הברייתא למרשה ולהרחיבה. ומחשבת רבי נתן נגרת מתוך דבריו, שימי שעבוד של מלכיות ראשונה כבר ראינו קצם, אבל קץ השעבוד האחרון סתום וחתום. ואין פִּגְתוּ במלת מלכות, האמורה כאן, למלכות בית-חשמונאים ובית-הורדוס (כאשר נדחק רש"י לפרש בך), אלא לארבע מלכיות הידועות, וזה שאמר: מלכות ראשונה (שהיא בבל) ידענו שהיא שבעים שנה, מלכות שניה (פרס) חמשים ושנים שנה (כמפרש בס"ע זוטא, שהבאתי למעלה בתאריך-השטרות, ובסדר עולם רבה פרק אחרון לפי גרסת כ"י וספרים קדמונים, שהביא החכם נְטָנָר בהערותיו, ובגוסס הדפוס ר"ן שנה וטעות הוא), כי מלכות פרס לדעת בעל ס"ע ל"ד שנה בפני הבית וי"ח לפני כן, אלא שצריך להשלים עוד: מלכות שלישית (יון) מאה ושמונים שנה, מלכות רביעית (אדום) אינו יודע כמה, אלא חכה לו". וכענין הזה אמרו בפסיקתא דרב כהנא (פסקא דבחדש השביעי), שהראה הקב"ה ליעקב אבינו שָׁרָה של בבל עולה ע' עווקים, שָׁרָה של מדי עולה נ"ב עווקים, שָׁרָה של יוֹן עולה ק"פ עווקים, שָׁרָה של אדום עולה ואיני יודע כמה, באותה עעה נתְּרָא יעקב וכו' (וכן הוא בויקרא רבה, פכ"ט). והמלים, מלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה" הן הוספת אחד המעתיקים הקדמונים, שחשב, שבמלכות שניה נ"ב שנה הנונה לביתר, או שמקומן למעלה לפרש מלות, עידן ועידנין ופלג עידן, שהפגנה למצור ביתר. ובדרך כזו אפשר לפרש בדרך-השערה גם דרשת רבי שמלאי על, האכלתם לחם דמעה וכו', שהיו אנשים שקצבו ימי שעבוד אדום כמספר שעבוד מצרים שהיה רד"י שנה; ומפני שעברו שנים אלה בסוף ימיו של רבי שמלאי, דרש מן המקרא שהכאנו, שיש להוסיף על לחם דמעה שאכלו אבותינו במצרים עוד שלישי אחד שהוא שבעים שנה ושימי שעבוד זה יהיו כימי שעברי מצרים ושעבדי בבל יהו, וקצב לפיהו ביאת המשיח ר"ם שנה לאחר חרבן הבית.

ימשך השעבוד האחרון מן הראשון, שנאמר עליו: ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. והוא הדבר אשר אמר רבי חנינא (אילי אחר שכבר עברו בימיו ק"פ שנה לחרבן): לאחר ארבע מאות שנה מחרבן הבית, אם יאמר לך אדם וכו'. והנה חרב הבית לחשבון אנשי־בבל בשנת ג"א תתכ"ט, או לפי חשבון המוספים על חשבון זה שתי שנים – בשנת ג"א תתל"א, ונמצא זמן הגאולה נופל לאחר חודש אב של שנת ד"א רל"א. והקץ הזה, שנחשב כאן לפי שני המנינים השונים שהיו נהוגים בארץ־ישראל, מצאנוהו במקום אחר קצוב במספר יובלות, ואמרו: „אין העולם פחות משמונים וחמשה יובלות, וביובל האחרון בן־דוד בא" (סנהדרין, צ"ג, ב), אלא שלבעל המאמר הזה בא הקץ באחדות אחרת, במספר יובלות, ולכן לא ידע אם יבוא משיח, בתחלתו או בסופו, אם כלה או אם אינו כלה". ואני נוטה עוד לחשב, שזה שנאמר שם: „לאחר ארבעת אלפים ומאתים ותשעים ואחד לביתו של עולם העולם יתום", אינו קץ אחר, אלא שתחת ותשעים הצרך לתקן ושלשים, כמו שהוא במסכת עבודה זרה. אבל אם למנין זה (ליובלות) לא מצאנו א"א רמזים מועטים, ברורים פחות או יותר, הנה לשני המנינים האחרים (ליצירה ולחרבן) נמצאות דוגמאות רב, מפני שנתפשטו מאד במעשה.

בבבל היו חושבים מנין־הבריאה (כאשר ראינו מדברי התלמוד בעבודה זרה) ג"א תמ"ח שנה לפני מנין־שטרות וג"א תתכ"ח לפני חרבן בית שני, או מתשרי שנת ג"א תש"ס לפני המנין הנהוג. ומנהג זה היה נוהג גם בדורות האחרונים. אבל מפני שבגולה היו מונים במעשה למנין־שטרות, ומנין־הבריאה לא היה ידוע אלא לחכמי הדור ומלמדיו, לכן לא נשאר לנו בענין זה אלא רשמים מועטים. מלבד העדויות המפורשות של רס"ג ורה"ג, המאשרים את הדבר במלים ברורות, אנו מוצאים לבעל „סדר תנאים ואמוראים", האומר: „ומברייתו של עולם עד היום יש ד' אלפים ותרמ"ו ולמנין יונים אלף וקצ"ח שנים" (1). ובעל „סדר עולם זוטא" יאמר על חרבן בית שני, שהיה לאחר ג"א ותתכ"ח לבריאת עולם (הוצאת גרוספגגר, צד ל"ב), ושנת תנ"ב לחרבן־הבית היא אצלו ד"א ר"פ לבריאת עולם (שם, צד נ"ה), ועוד בתחלת הספר יאמר אחד ממעתיקיו המאחרים: „ומשתרב הבית עד־עכשיו אלף ונ"ג שנה, והם בכלל ד"א ותתפ"א (לבריאת עולם)" (שם, צד ב). ועתה זה מקרוב נגלתה לנו מתוך גניזת מצרים על־ידי הר"י מאנן תעודה נכבדה וקדומה יותר, כתובה מידי ראש הגולה אשר בבבל, שנת אלפא ומאה וארבעין ושבע למנין שטרות היא שנת ארבעת אלפים וחמש מאות ותשעים וחמש לבראשית" (2). השנה הנזכרת במכתב הזה, אשר ידבר עליו עוד במקומו הראוי, מכוננת לשנת ד"א

(1) וכך הוא הנוסח העיקרי במחזור ויטרי וב„כרם תמ"ד", ח"ד, צד 188.

(2) יצ"ב בספר The Jew in Egypt and in Palestine under the fatimid caliphs, page 52.

תקצ'ו לפי חשבון-הבריאה שלנו 1). ואחד מבעלי-המסורה הקדמונים, הידוע בשם בן-נפת ל', יאמר על שנת אלף ורל"ד לשטרות, שהיא ד"א ותרפ"ב לבריאת עולם 2). ובכ"י אחד של חמשה חמשי תורה וחמש מגלות, הנמצא באוצר-הספרים בפתרבורג, כתוב בסופו: „ונשלם ביום חמישי לשבוע, לירח תמוז בחמשה בו, (שהיא שנת ארבעת אלפים) ותשע מאות" (רשימת הרכבי ושטרק, צד 237). הספר הזה מוצאו מבבל, כי השם יששכר מנקד בו לפי הנקוד הבבלי יששכר, וקביעת השנה מכוננת רק לשנת ד"א תתק"א שלנו.

אבל הרבה הרבה יותר נתפשט מנין-הבריאה הנהוג עדהיום אצלנו, המונה את השנים מבהר"ד, ג"א תמ"ט לפני מנין-שטרות, ג"א תשס"א לפני המנין הרגיל. מספר התעודות והשטרות המונים לחשבון זה הוא רב ועצום כל-כך, עד שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקים, ולכן נתן פה רק משלים אחדים מזמנים קדומים ביותר, ומוצאותם מארצות שונות; ומהם נוכל לשפוט, עד-כמה נתפשט מנין זה ברב תפוצות ישראל.

בכ"י של נביאים אחרונים, הנמצא בכנסית הרבנים בעיר קרסופור בקרים, נרשם בסופו, שבא ליד אחד מן האחים מירשת אביהם „ביום א' לשבת בחדש מרחשון בכ"ה יום בו שנת ד' אלפים תר"ז" (עין „משא קרים", צד 25, וחבולסון Corpus Inscriptionum עמוד 187). מהשנאת יום השבוע עם יום החדש (שיש לתקנו עם חבולסון בכ"ה תמורת בכ"ה) יוצא, שהשנה מכוננת עם חשבון-הבריאה שלנו.

בעל „הרוקח" בפרושו ל„ספר יצירה" (דפוס פשמיסל, דף י"א, ע"ב), אומר, שבראש חדש אדר ראשון נכנס זוג התלי במזל דגים. ובהכרח שהיא שנת ד"א תרי"ב לפי חשבוננו, שהיתה שנה מעברת, ולא לפי מנין אנשי-מזרח, שהיתה פשוטה.

1) החכם מאנן מעיר, שמהמון השטרות, שמצא ב„גניזה", שנעשו במצרים ובארץ-ישראל, יוצא, שמספר האחדים אשר במנין-שטרות עודף על האחדים אשר במנין-הבריאה בשנה אחת, ובנידון שלפנינו האחדים שבמנין-שטרות עודפים על אותם שבמנין-הבריאה בשתי שנים. והוא מסיים, שפרט זה צריך עוד עיון וברור. אבל הנה כבר שמענו מפי הרס"ג, שבאמת היה ההבדל בין שני מנינים אלה אצל הבבלים בשתי שנים. ותעורה שלנו בבליית היא ושנת ד"א שלה מכוננת לשנת ד"א תקצ'ו לפי חשבוננו.

2) וזה לשון הרשימה:

[אני משה ב"ר] דויד ב"ר נפתלי ב"ר... [כחבתי
הספר הזה בשנת אלף ומאתים ושלישים] וארבעה למנין
[שאנו רגילים למנות בו פה ארם] צובה, בשנת שמונה מאות וחמשים
[וארבעה שנים] לחרבן הבית והיא [לבריאת עולם
שנת ארבעת אלפים ושש מאות [ושמונים]
ושתיים שנה, בדקתי אותו על פי...
אלהי הרחמים יזכה אותו ...]

(„רקדוקי הטעמים", צד XII) — ושם נשלמו הדברים בדרך אחרת, שאינה מכוננת כל-כך עם סגנון הלשון ומדת ארך השורות. ובאחדים שבשנות-החרבן נתקן שם שלא כראוי: ושלושה.

בעל "רשימת החלופים" שבין רס"ג ובן-מאיר בקביעת המועדות יאמר על שנת המחלקת שהיתה בשנת ארל"ג לשטרות ותתנ"ג לחרבן, שהיא ד"א תרפ"ב ליצירה והוא לפי חשבוננו מבהר"ד.

רבי ש ב ת י דונולו בהקדמת ספרו ה"חכמוני" יאמר על-עצמו, שהגלה מעיר-מולדתו בשני בשבת ביום ט' בתמוז שנת ד"א תרפ"ה לבריאת עולם. קביעה זו מסכמת רק עם מנין-הבריאה שלנו.

רבי יצחק הישראלי הראשון בפרושו ל"ספר יצירה" (שיש מיחסים אותו לרבי יעקב ב"ר נסים או לדונש בן-תמים) יאמר על שנת ד"א תשט"ו, שהיא שוה לשנת שמ"ד למנין-ההגרה וזתס"ג למנין-היצירה של הביזנטיים, המתחיל מחדש מרס 1748 שנה לפני חשבוננו לבריאה (1). ושני סמנים אלה מכוונים רק עם חשבון-היצירה מבהר"ד.

רבי חסאן הספרדי עין בעיר קורטובה בשנת ד"א תשל"ב על תקופת טבת. ומכל חשבונותיו יוצא, ששנתו זו נמנית אצלו מבהר"ד (עין "מחלקת רס"ג", צד 130).

בכתב אחד, שנכתב בקירואן, נמצא הזמן: יום ה' כ"א באדר שני, שנת שמ"ה לשטרות תשצ"ד ליצירה" (J. O. R., XVI, 576). גם קביעה זו מכוננת רק לחשבוננו.

התלמוד, המזכיר את התאריך הזה שתי פעמים (סנהדרין, צ"ו, ע"ב; ע"ז, ט, ע"ב), משתמש בסגנון "לבריאת העולם" או "לבריאתו של עולם". וכן יקנה בפי בעל "סדר תנאים ואמוראים" ובעל "סדר עולם וזמא" (2) ובפיהם של המחברים הראשונים, שמקצתם הבאתי למעלה. וכן נמצא הסגנון הזה במצבות העתיקות באיטליה מן המאה הששית לאלף שעבר (3). אבל אצל

(1) וזה לשונו בפרושו (פ"א, ה"ב), כפי מה שהעתיקו החכם דוקסס מתוך כ"י מינכן, בחוברתו "קונטרס המסורת" (צד 79): "והלוקה בינינו ובין בני אדום ויון בזה. כי מנין שבידנו מאז ועד שנה זו, שהיא שנת שמ"ד למנין הישמעאלים, כלומר מיום שעמד מחומד ש"ח ע"צ (שחוק עצמות) והיא כתש"ן ליצירה והיא זתס"ג לאדום ויון". המור"ל הציג אצל המלים כתש"ן וזתס"ג סמני-שאלה. ובאמת במקום כתש"ן יש לתקן ד' תש"ו, וכן הוא בכ"י פריז: ד' אלפים תש"ו ליצירה (כפי מה שהעתיק ר"ש מונק בספרו: Notice sur About-walid pag. 51), ובמקום זתס"ג צריך להיות: זתס"ג, והפונה, כאשר אמרתי, לתאריך-הבריאה של הביזנטיים, שכבר דברתי עליו למעלה.

(2) בעל הספר הזה מזכיר את התאריך לב"ע תשע פעמים בספרו, במקום שהוא מדבר על נקודות של זמן נכבדות ביותר, כירידת מצרים והיצאה משם, ביאת הארץ, למלכות דוד, לבנין בית שלמה ולחרבנו, להפסקת הנבואה (שהוא חושב לא מתחלת מנין-שטרות בשנת ג"א תמ"ה, כרס"ג והבאים אחריו, כ"א מסוף מלכות מרס בשנת ג"א תמ"ב) ולחרבן בית שני ולעליית מר וזמרא לארץ-ישראל, שנעשה שם ראש סנהדרין בשנת ד"א תנ"ב. אבל פלבר-זה נזכרה בס"ע גם מלת "ליצירה" כששים פעמים במאורעות שאינם עקריים כל-כך, ובלרספק הוספת סופרים מאחרים היא, והראיה על-זה, שבשני מקומות, בירידת מצרים ובחרבן בית ראשון, נמצאו שני המנינים — לבריאת-עולם וליצירה כאחד, שהוא דבר מיותר.

(3) ולפעמים יזכר הזמן הזה רק במספר סתם, כאלו היה הדבר מובן מאליו, שהמנות לב"ע. כך נמצאה ב"בריתא דשמואל" (רמ"ה) שנת ד"א תקל"ו, וב"סדר עולם וזמא" בתולדת.

סופרים מאחרים אנו מוצאים, שהם מצינים את המנין הזה בשם אחר, במלת „ליצירה“. קשה למצא בברור את הזמן שנתחדש בו הכנוי הזה. הראשון, לפי ידיעתי, שהוא מוכיר, הוא בעל „רשימת החלופים“ בין רס"ג ובין מאיר בקביעת שנות ד"א תרפ"ב – ד, שחי לאחר מות רס"ג (שהוא מוכיר בברכת המתים), אבל רק זמן קצר אחריו, בטרם נשתקע עוד לגמרי זכרון הריב. בעל הרשימה הזאת מזכיר שנת „ד"א תרפ"ב ליצירה“. את השנה הזאת בעצמה בתוספת מלת „ליצירה“ מצאתי גם בכ"י אחד אשר בסלע־היהודים (טשופוטקאלע), המובא בספר „דקדוקי הטעמים“, צד xxxiii. (המוציאים לאור, בעער ושטרק, חושבים כתבת זו לאחד הזיופים של אב"ן רש"ף. אבל עדין הדבר צריך הכרע). – במצבות אשר בקרים, שהוציא לאור אב"ן רש"ף ב„אבני זכרון“, נמצא שם „ליצירה“ בזמנים קדומים ביותר, אבל מפני שמספר גדול ממצבות אלה כבר נגלה זיופן, וגם הנשארות לא יצאו מידי־חשד, אין להביא מהן ראיה.

ה. תאריך־הבריאה אצל הקראים. נקל הדבר לראות מראש, שהקראים הקדמונים, אשר פנו ערף למסורת העם וסללו להם דרכים לעצמם בפרוש התורה והמצוה, לפי־דעתם וראות־עיניהם, לא אצו לקבל גם את חשבונות בעל ס"ע ואת תאריך־הבריאה היוצא מהם, – וברוח הפתגם, אשר הביע ענן מיסד דתם: „חפישו באורייתא שפיר“, נסו לקצוב חשבונות אלה לפי דעתם והבנתם בפרוש הכתובים. והדבר מובן מעצמו, שאפשר שהגיעו בחקירותיהם לתוצאות אחרות, שונות מאותן של בעל ס"ע, ואולי גם שונות זו מזו. ובאמת, אם אמנם מספרי הקראים הראשונים לא הגיעו לידינו כי אם שרידים מעטים, בכל־זאת עוד נשאר לנו רשם, שעל־כל־פנים בזמן ידוע היה הפרש בין חשבונם ובין חשבוננו בשעור כ"ז שנה. את הדבר הזה אנו שומעים מפרש מפי הקרקיסאני, שכתב ספרו בשנת אלף רמ"ט לשטרות, שהיא שכו למנין הישמעאלים, או בשנת ד"א תרצ"ז ליצירה לפי חשבון אנשי־מזרח. וכפי־הנראה, כבר נתקבל מנין זה זמן מסים לפניו, ומפני־זה לא ידע הוא בעצמו לתת טעם להבדל הזה. והגני מעתיק כאן את תורף דבריו מלשון ערבי (1). לאחר שהקדים הקרקיסאני ואמר: „שיש מבריאת עולם עד יציאת מצרים שני אלפים ארבע מאות וארבעים [ושש] שנים ומשם עד כניסת הארץ ארבעים שנה, וכי מבריאת עולם עד שנכנסו לארץ עברו שני אלפים ארבע מאות שמונים [ושש] שנים“, יוסיף לאמר, „כי מכניסת הארץ עד תחלת בנין הבית עברו ת"מ שנה, ומבנינו עד חרבנו תל"ב שנה“. את המספר האחרון הזה הוא מבאר בדרך זו: שלמה מלך ארבעים שנה,

שנת ד"א תתפ"א (שבראשונה בלי־ספק היה כתוב שם מספר אחר קטן ממנו). בעל ספר „הגא דבי אליהו“ משתמש גם הוא במנין־הבריאה, אבל בסגנון אחר: „מיום שנברא העולם עד עכשו צ"ד יובלים ומ"ד שנים“ (הוצאת איש־שלום, צד 37), וכמובן מאליו גם המספר הזה כנר ששתנה על־ידי המעתיקים.

יצאו מהן ארבע שנים שמלך קדם בנין הבית, ישארו ל"ו שנה, רחבעם בנו מלך י"ז שנה, וכך הוא מונה והולך כל מלכי יהודה ושנות מלכותם (אצל יואש נשמט בכ"י מספר השנים) עד צדקיהו ומס'ם: "הרי משהתחיל שלמה בבנין הבית עד ששרפו נבוכדנאצר והגלה את צדקיהו תל"ט שנה, ומפני שבנין הבית נמשך שבע שנים, נמצא מזמן (סוף) בנינו עד שנשרף ונחרב תל"ב שנה". ובסוף דבריו יאמר: "וכבר אמרנו, כי מבריאית עולם עד כניסת ישראל לארץ ב"א תפ"ו, ומכניסתם עד תחלת בנין הבית ת"ס, ומזה (ו) עד הגלות וחרבן הבית שלשת אלפים (שכ"ה) [שס"ה] שנה, ונשאר (כלומר: ונמשך) החרבן שבעים שנה לפי הכתוב; ומבנין הבית השני עד שמלך אלכסנדר ארבעים שנה, וזה לקוח מן הירשה (כלומר מקבלת אבות). ומזה (יוצא) שמב"ע עד אלכסנדר ג"א תע"ה שנה, ואם יתוספו עליהן שנות אלכסנדר, שהן שנות שטרות, שכל"ן עד שנת שכ"ו לשנות הערביים (להגרה), יעלו אלף ורמ"ט. הנה יהיה מב"ע עד שנה זו ד"א תשכ"ד, ובה נגמר חבור הספר הזה, בחדש אדר, והוא חדש (הערבי) רביע השני. והרבנים יאמרו, כי היא שנת ד"א תרצ"ז (לאנשי מזרח) פחות כ"ז שנה, נהן עשרים שנה מקיום הבית הראשון, ושבע שנים לא אדע סבתן! השלמת מספר השנה של ביאת הארץ מב"א ת"פ לב"א תפ"ו (ועמה גם אותה של יציאת מצרים מב"א ת"מ לב"א תמ"ו) מתאשרת מתוך השנות המספר הזה על-ידי הקרקיסאני בעצמו. וכן התקון ג"א שס"ה במקום ג"א שכ"ה של חרבן בית ראשון יוצא מאליו, ממה שהמחבר חושב מנין-שטרות משנת ג"א תע"ה. אבל בשלשת התקונים האלה לא עלתה עוד ארוכה לחשבונותיו המערבבים, וקשה לדעת, אם יש לתלות הדברים בשגגת מעתיקים או בטעיות של חשבון. שנות בית ראשון לפי שנות מלכי יהודה, וכפי מה שפרטן המחבר (אם נשלמים בהן ארבעים שנה של יואש שנשמטו בכ"י), עולות בקבוצתן, מזמן ה'נסדו לתכ"ט שנה, ומהשלמת בנינו לתכ"ב שנה לא לתל"ט ולתל"ב כדברי הקרקיסאני, ועל-כרחנו זקוקים אנו לאמר, שמספריו אלה מטעים הם, וכדי לכוון חשבונותיו של קרקיסאני עם החלטותיו, שתאריך הקראים עודף על אותו של הרבנים בכ"ז שנה, ושמבריאית-עולם עד מנין-שטרות עברו תע"ה שנה, אין לנו דרך אחרת, בלתי אם להוסיף את ההבדל בן עשר שנים שבשנות מלכי יהודה על מספר השנים שמבריאית העולם עד יציאת מצרים וביאת הארץ, ולשוב ולתקן בדברי הקרקיסאני ב"א תנ"ז ותצ"ו, תמורת ב"א תמ"ו ותפ"ו.

והנה כאשר שמענו מפי הקרקיסאני, יעיד הוא בעצמו, שלא היה יודע היטב בטיבו של חשבון, שהציע לפנינו. הוא ידע רק, שיש הפרש בין חשבון הקראים והרבנים בכ"ז שנה, אבל לא היה בידו למצא לו סבה

(1) כלומר, מזה יוצא, אחר שנוסיף תל"ט שנה שעמד הבית, שמב"ע עד החרבן ג"א שס"ה.

מספקת. ואולם אם נתבונן בדבר יותר, אפשר שיעלה בידינו לעמוד על אָפּי של מנין הקראים הראשונים. הננו רואים, כי במספר השנים של בית שני, התלוי רק במסורת לבד, לא חדשו הקראים דבר, וחשבו את הזמן מחרבן בית ראשון עד חרבן בית שני לת"ץ שנה, שמצאון מְכוּנוֹת לשבועים שבעים אשר בחזיון דניאל. וכל מחלקתם היא רק בתקופת-המקרא, שבה מצאו להם מקום לפרש את הכתובים בדרכים אחרים. שנות הבית הראשון קצבו לא לפי מלכי ישראל כדברי בעל ס"ע, כי אם לפי שנות מלכי יהודה, שהן עודפות בעשרים שנה. ומפני שמספר השנים מבריאת-עולם עד אברהם וכן השנים שמיציאת מצרים עד בנין-הבית מפרשות במקרא, ואי אפשר להסב אותן לדרך אחרת, זקוקים אנו להחליט, ששבע השנים, שלא ידע הקריקסאני לתת להן סבה, יסודן בפרק שבין אברהם אבינו עד יציאת מצרים. בעל ס"ע, כאשר ידענו, ברצותו לקים שני הקצים השונים, שנאמרו על שעבוד מצרים, שכתוב אחד אומר וענו אותם ארבע מאות שנה, וכתוב אחר אומר ומושב בני-ישראל במצרים ארבע מאות ושלשים שנה, ששניהם פְּלוּ בזמן אחד ביציאת ישראל ממצרים, רואה את-עצמו זקוק לתת לכל-אחד מקצים אלה התחלה אחרת ולאמר, שהראשון מתחיל מלדת יצחק, והשני מברית בין-הבתרים, שקדמה לפי-הנחתו שלשים שנה, ושהיתה ברית בין-הבתרים חמש שנים לפני ביאת אברהם לארץ. אבל כבר מצאנו גם בין חכמי הרבנים, שפרו מן הדרך הזאת, מקצתם מחליטים את ההפך הגמור מדברי ס"ע, וחושבים, ששני הקצים האלה התחילו בזמן אחד (מלדת יצחק או מברית בין-הבתרים), אבל לא פְּלוּ כאחד, מפני ששעבוד מצרים נמשך בעוונותיהם של ישראל יותר מארבע מאות, שנקצבו בתחלה בברית בין-הבתרים. ומקצתם הסכימו עם דברי בעל ס"ע, שהקץ האחד מתחיל מלדת יצחק, והשני מברית בין-הבתרים, אלא שלדעתם לא היתה הברית הזאת בשנת השבעים לאברהם, כי אם אחרי-כן בשעה שכבר נתישב בארץ, וגם לדבריהם ארך השעבוד ממה שנקצב מראש, מפני שגרם החטא, וכבר האריך בזה האדומי ב, מאור עינים" (פ"ה) וב, מצרף לכסף" (מ"א, פ"ב). בפתרון השאלה הזאת נחלקו גם הקראים, שיש מהם המחליטים עם חכמי הרבנים, שהשעבוד ארך שלשים שנה יתרות מפני חטאת ישראל במצרים, ויש מהם החושבים את הת"ל שנה של שעבוד עם בעל ס"ע משנת השבעים לחיי אברהם, אבל לא מפני שאו נכרתה ברית בין-הבתרים, אלא שבאותה שנה יצא אברהם מארץ-מולדתו מאור כשדים (שנת יציאת אברהם מאור כשדים לא נתפרשה במקרא, והוציאה מסברה), ויש מהם שהשתדלו לישב את הסתירה בדרכים אחרים (1). אבל הקראים הראשונים חשבו, כפי-

1) דניאל הקומטי, הדורש כפי-הנראה סמוכין (ברית בין-הבתרים סמוכה לדת ישמעאל), טורה לישב את שני הקצים, באמרו, שהקץ של ת"ל שנה נחשב לפי שנות הלבנה, והתחיל משנה שקדמה לדת ישמעאל, שבה נכרתה הברית, ט"ו שנה לפני דת יצחק, שממנו

הנראה, התחלת הקץ של ת"ל שנה לביאת אברהם לארץ כנען, וכמו שכך חשבו דמיטריוס ויוסיפוס, כאשר ראינו למעלה, והשומרונים, כאשר נראה להלן, וכאשר חשב כזאת בזמנים האחרונים רבי משה לטיף (הנזכר ב, מאור עינים" וב, מצרף לכסף, שם), שעמד על-זה מסברה ולא ידע שכבר קדמוהו חכמים אחרים שהיו לפניו. לפי הנחה זו יוצא, שישבת ישראל במצרים נמשכה רט"ו שנה, בשעור חמש שנים יותר מחשבוננו של בעל ס"ע. ואם נאמר עוד, שהיו הקראים הראשונים מוסיפים על חשבוננו גם, שנת בריאה ושנת המבול" (כאשר נראה קצת מדברי הקרקיסאני שיבואו לפנינו), יעלו בידינו שבע השנים, שלא ידע הקרקיסאני לתת להן סבה. ולפי-זה יצא לנו, שיציאת מצרים היתה בשנת ב"א תנ"ו (שנשתבשה אצל הקרקיסאני על-ידי טעות-סופרים פשוטה לב"א ת"מ), ושנת ד"א תרצ"ז למנין חכמי הרבנים שבמזרח היתה מכוננת לשנת ד"א תשכ"ד לחשבון הקראים.

הקרקיסאני מעיר על תאריך-הבריאה בכלל, שהוא נכון רק רוב, אבל לא בדקדוק, מפני שהכתובים מונים תמיד לשנים שלמות, ואינם חוששים לשבריי-השנים, שפעמים שהם עוזבים אותם, ופעמים שחושבים אותם לשנים שלמות. כי לא יעלה על לב איש, שכל-אחד מהשופטים והמלכים עמד בתחלת השנה ומת בסופה. טענה זו אינה חזקה כל-כך, כאשר יחשב הקרקיסאני. וכאשר ידענו, הוציא התוכן תלמי בדיוק את תאריכו מתוך מספר שנות המלכים, על-ידי שנתן תמיד את שבר-השנה של כל מלך למלך העומד תחתיו. ואין מן הנמנע, שבדרך כזה או דומה לזה קצבו גם במקרא את שנות המלכים. אבל באמת היתה להחכם הקראי הזה פְּנֵה אחרת, להוכיח בזה את בטול דעת מקצת חכמי הרבנים, ובראשם רס"ג בן-דורו, שהפריזו על המדה לאמר, שחשבון העבור שבידינו היה נהוג בישראל מקדם ובו היו חושבים גם האבות הראשונים¹). ועל-זה הוא אומר: "וזה מה שיורה על קלקול (חשבון) העבור, וזה שיחליטו אנשיו, שהוא הולך על-פי שנות תאריך-העולם, מן הבריאה עד היום הזה". וכן הוא חושב לחכמי הרבנים לטעות, שהפילו את שנת המבול" מתאריך-העולם.

מתחיל הקץ של ארבע מאות שנה שהיו שנות חמה, ונמצאו שני הקצים פְּלִים כאחד (צ"ן, אשכול הכופר, סמן כפ"ו).

1) לדעת הרס"ג היה חשבון-העבור שלנו נהוג עוד קדם מתן תורה, בימי האבות הראשונים. לפי חשבון זה היתה קביעת שנת-המבול שנת אלף ותרנ"ו לבריאת-עולם (שמולדה ד' כ"ב תת"א) ז"ש מעברת, ולכן היה מיום שבעה-עשר לחודש השני (מרחשון) עד שבעה-עשר לחודש השביעי (אדר השני) — ועד בכלל — חמשים ומאת יום. לדברים אלה כִּן בל-רס"ק הראב"ע (בראשית, ח, ג), שכתב: "גם האומר כי בחשבון העבור היה עושה, וישים בחודש השני מרחשון, ותהיה השנה שלימה, ולמה כל-זה". כן פרשתי לי זהכבר את דברי הראב"ע הסתומים. וכאשר הגדתי השערת לידידי הרס"א מוזונסקי, העירגני, שדברי נעלים מעל כל ספק, כי כן יאמר יפת הקראי בפרוש, שיש בידו העתק ממנו, על הרס"ג, שאמר על שנת-המבול שהיתה שלמה ומעברת, והוא מרבה להתנַח עמו בענין זה. וצ"ן עוד על-זה במאמרי מהלקת הרס"ג, צד 146.